

Potrčev roman *Na kmetih* v Pavlovičevem celovečernem filmu *Rdeče klasje*¹

Alenka Valh Lopert*

Melita Zemljak Jontes**

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 811.163.6'282(497.4-18):791

Alenka Valh Lopert, Melita Zemljak Jontes: Potrčev roman *Na kmetih* v Pavlovičevem celovečernem filmu *Rdeče klasje*. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 84=49(2013), 2–3, str. 169–202

Prispevek se osredinja na prenos zapisane besede v govorno uresničitev v filmu *Rdeče klasje* (1970), ki ga je po motivih iz Potrčevega romana *Na kmetih* (1954) režiral Živojin Pavlovič. Primerjalna analiza tako zajema v romanu, sicer zapisanem v knjižni slovenščini, zastopano narečno besedje z Dravskega polja, ki mestoma podkrepi lokalno pripadnost likov, in govor likov v filmu, ki temelji zgolj na motivih iz literarne predloge, in se v večini kaže kot knjižni, celo zborni govor, kar pa deluje pri filmskih likih s podeželja nenaravno.

Ključne besede: *Na kmetih*, *Rdeče klasje*, panonska narečna skupina, prleško narečje, filmski govor, besedje

¹ Melita Zemljak Jontes: Prispevek je nastal v okviru programske skupine P6-0156 (Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine), ki ga financira Agencija za raziskovalno dejavnost RS.

* Dr. Alenka Valh Lopert, docentka za slovenski jezik na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, alenka.valh@um.si

** Dr. Melita Zemljak Jontes, docentka za slovenski jezik na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, melita.zemljak@um.si

1.01 Original Scientific Article

UDC 811.163.6'282(497.4-18):791

Alenka Valh Lopert, Melita Zemljak Jontes: Potrč's Novel *Na kmetih* (In the Country) in Pavlovič's Feature Film *Rdeče klasje* (Red Ears). Review for History and Ethnography, Maribor 84=49(2013), 2–3, pp. 169–202

The treatise concentrates on the shift from the written word to the spoken realisation in the film *Rdeče klasje* (*Red Ears*) (1970), which is based on the themes from Potrč's novel *Na kmetih* (*In the Country*) (1954) and was directed by Živojin Pavlovič. The comparative analysis includes the dialect vocabulary from the Drava field that was used in the novel, which was otherwise written in the standard Slovene language and this dialect language also partly supports the characters' feeling of local belonging. The language of the characters in film that is based only on the motives from the literary material is also included in the analysis. In the most cases this language is standard or even the written language and it appears to be unnatural when spoken by film characters from the country.

Key words: *Na kmetih* (*In the Country*), *Rdeče klasje* (*Red Ears*), the Pannonian dialect group, Prekija dialect, film speech, vocabulary

Uvod

Zgodba iz romana je na filmsko platno prenesena le v nekaterih motivih, zato tudi analiza opozarja na to, kako je roman *Na kmetih*, ki ga je pisatelj zapisal v knjižni slovenščini, sicer s posameznimi narečnimi besedami, prenesen v filmski govor. Zagotovo je to stvar filma, stvar režiserja, saj mu literarna predloga daje le okvir, ga pa ne obvezuje. Literatura in film sta namreč dva medija s sebi lastnimi zakonitostmi, zato mora biti filmska adaptacija tudi sama zase umetniška stvaritev. Tako prispevek v prvem, teoretičnem delu prinaša osnovne podatke o avtorju in o za analizo pomembnih potezah avtorjevega dela; vpogled v roman in narečno besedje v njem; predstavitev filma; o filmskem govoru nasploh in umestitev narečja iz knjige in filma v narečno skupino; v drugem, analitičnem delu pa analizo neknjižnega besedja v romanu in zastopanost v današnjih normativnih priročnikih ter aktualnih narečnih znanstvenih analizah; analizo filmskega govora glavnih likov.

Teoretična obravnav

Osnovni podatki o avtorju in za analizo pomembne poteze avtorjevega dela

Ivan Potrč (1913–1993) je bil rojen v Štukih pri Ptuj, drugi otrok v kmečki družini desetih otrok. Na Ptuj je obiskoval osnovno šolo in

gimnazijo, s katere je bil nekaj mesecev pred maturo zaradi političnega delovanja izključen in v Ljubljani zaprt. Po prestani ječi je nekaj časa preživel doma, se nato pred drugo svetovno vojno preselil v Ruše, deloval kot novinar pri Mariborskem večerniku (1938–1939), po 2. svetovni vojni pa kot dolgoletni urednik in direktor Mladinske knjige ter član CK ZKS. Na začetku 2. svetovne vojne so ga Nemci zaradi ilegalnega dela proti okupatorju poslali v koncentracijsko taborišče Mauthausen, od koder se je vrnil leto dni kasneje, a bil zaradi vrnitve komunističnemu političnemu vrhu sumljiv, zato je preživel težke čase, kljub temu da je odšel v partizane. Ljubezen do knjig je Ivan Potrč gojil že od zgodnje mladosti, od gimnazijskih let pa je literarno ustvarjal tudi sam in se počasi, a vztrajno, političnim težavam navkljub uveljavljal tako v slovenskem kot tudi takratnem jugoslovanskem in tujem prostoru, na kar opozarjajo številna priznanja in sprejetje v SAZU za rednega člana (Čeh Steger 2012: 277–278; Koblar/SBL 2013; Ivan Potrč, Wikipedija).

Ustvarjanje Ivana Potrča odlikuje raznovrstnost ustvarjalne tematike, najpogosteje je skušal prikazati malega človeka, njegovo težko (večinoma kmečko) življenje pomanjkanja in trdega dela, podkrepljenega z izostrenim čutom za človeško usodo. Še posebej pa izstopa njegova človeška in pisateljska povezanost s Ptujskim poljem, Halozami in Slovenskimi goricami (Čeh Steger 2012: 278), s Ptujem kot (Krajevni leksikon Slovenije 1995: 313) »naš/im/ najstarejš/im/ mest/om/, pomembn/im/ upravn/im/, prometn/im/, oskrbovaln/im/, gospodarsk/im/, zaposlitven/im/, zdravstven/im/, izobraževaln/im/ in kulturn/im/ središče/m/ Dravskega in Ptujkega polja, Haloz ter južnega dela Slovenskih goric. Leži v bližini glavne ceste Maribor–Zagreb, na križišču cest proti Ormožu, Slovenski Bistrici, Gornji Radgoni in Lenartu v Slovenskih goricah. /.../ Naselje se je razvilo na levem bregu reke Drave, na mestu, kjer se dravske terase najbolj približajo obrobju Slovenskih goric in kjer ni bilo večje nevarnosti poplav.«

Območje je bilo že zgodaj poseljeno; prve najdbe sledov človeka so iz mlajše kamene dobe, največ pa iz antike s takratnim mestom Petovia, ki je bilo največje mesto na ozemlju današnje Slovenije. Mesto je bilo prvotno namenjeno vojaškemu taboru za rimsko legijo, po pomiku legije proti meji na Donavi pa je postalo civilna naselbina, ki je pridobila mestne pravice konec 1. stoletja in se je raztezala na obeh straneh Drave. Srednjeveški Ptuj se je razvil pod Grajskim gričem in je v 14. stoletju postal močno trgovsko središče, a bil pogosto tarča oblastniških prevzemov. Pred 1. ter med 1. in 2. svetovno vojno je bil Ptuj središče nemškega meščanstva, a se je po

2. svetovni vojni začel hitro razvijati. V okvir mesta je bilo priključenih kar nekaj okoliških zaselkov, s čimer se je Ptuj močno povečalo število prebivalstva. Počasi se je preobražal tudi v pomembno gospodarsko središče, to pa je bila podlaga za oblikovanje vsestranskega središča z zaledjem, med najbolj znanim je npr. Ptujška Gora z znamenito romarsko cerkvijo (Krajevni leksikon Slovenije 1995: 314–315).

Dušan Mevlja piše, da (Mevlja 1993: 10) »Ivana Potrča slovenska literarna zgodovina obravnava kot pisatelja, ki se je oblikoval v tridesetih letih /20. stoletja/ v času socialnega realizma. Uvršča ga med Voranca, Kranjca in Ingoliča, s katerimi tvori koroško-prekmursko-štajerski kvartet. S svojim delom je globoko zakoreninjen v domači pokrajini in ljudeh. Življenje upodablja brez olepševanja, stvarno in z velikim smislom za prikazovanje drobnih stvari. Njegov literarni jezik je izviren in barvit, bogat in poln narečnih izrazov. Slovi kot pozoren in tenkočuten oblikovalec malih, socialno bednih in moralno ogroženih človeških, zlasti kmečkih, usod iz severovzhodne Slovenije (Prlekije).« Vendarle pa se, sploh s svojimi povojnimi deli, odmika od socialno angažiranega realizma, kar se kaže predvsem v Potrčevih povojnih erotičnih novelah in predvsem v romanu *Na kmetih* (Borovnik 2001: 155).

Bogataj (1983) meni, da je Potrč »brez dvoma eden najpomembnejših avtorjev slovenskega realizma in hkrati pisatelj, ki se odziva tudi problematiki prihajajoče sodobnosti«. Zvone Kržišnik je temu dodal, da (Mevlja 1993: 15) »mu Potrčeva literatura, s katero je avtor dokazal, da je z vsakim svojim vlaknom na strani človečnosti, zveni še danes popolnoma moderno. V sedanjem času, ko se vsepovsod širi zadah razčlovečenja in morbidnosti, učinkuje Potrčeva literatura krepčilno kot kruh.«

Vpogled v roman in narečno besedje v njem

O Potrčevem jeziku v njegovi predvojni in medvojni prozi je pisala že Jožica Čeh Steger (Čeh 2006a: 183–189, Čeh Steger 2012: 271–303), ko pravi, da se (Čeh 2006b: 19) »v/ knjižni jezik Potrčeve pripovedne proze /.../ najopazneje vpletajo narečne besede, ob tem še nekoliko arhaizirano besedišče, pogovorni jezik, jezik uradnika, kmeta, dninarja, kočarja, delavca, berača idr. Vsi ti jezikovni podkodi ustvarjajo jezikovno raznoličnost in bogastvo Potrčeve pripovedne proze. Narečno besedišče sidra pisatelja in njegove literarne osebe v pokrajinsko prepoznaven in zamejen prostor Ptujškega, Dravskega polja, Halož in Slovenskih goric, to je tudi prvinski

jezik pisatelja in njegovih oseb, jezik, skozi katerega se izraža njihov pogled na svet, zato je to obenem tudi edini jezik, s katerim je lahko avtor najpri-
stneje oblikoval podobo svojega človeka.«

Tako (Čeh 2006b: 19) »mož govori o svoji ženi kot o babi, najde žena za moža še celo vrsto slabšalnih izrazov, kot so *ded*, *krevs*, *stari trap*, *cunja*, *staro kresalo*, *stara zapita slakota* idr. Osebe imajo pokrajinsko značilna imena (Franček, Tinek, Tonek, Karlek, Lizika, Južek, Janžek, Lojzek, Štefek; Fanika, Lizika, Tunika, Milika, Hanika, Trezika, Malika). Po poroki se dekleta kaj hitro spremenijo v *babe*, njihovo ime lahko dobi tudi slabšalno priponsko obrazilo (Trezika je Trezanja, Hanika postane Handrača), najpogosteje pa so poimenovane z žensko obliko moževega priimka, ki spreminja žensko v moževo lastnino in obenem zbujajo negativne konotacije (Malečka, Lenarčka, Toplečka, Hedlca, Merčevka, Kejačka, Hrgovca).«

Zanimiva je ugotovitev, ki jo v opombi pod črto istega prispevka poda Jožica Čeh, da (Čeh 2006b: 19) »Ivan Potrč v prispevku Zapis o besedi navaja, da je ob nekem poskusu, da bi njegovi kočarji in dninarji govorili knjižni jezik, kaj hitro ugotovil, da so postali ponarejeni, pusti in mrtvi«. Zanimivo je toliko bolj, saj so prav takšni, kot se je bal avtor, nekateri filmski liki.

Roman *Na kmetih* je izšel pri Slovenski kmečki zvezi (SKZ) leta 1954 v obsegu 236 strani. Gre za pripoved Južeka Hedla v ječi o tem, kaj se mu je zgodilo. Zaradi spora s sestro Lizo in z njenim možem Štrafelo, tudi z materjo glede domače posesti, Južek zapusti domačijo in se kot hlapec zaposli na sosednji kmetiji Toplekovih. Tu se spolno (in ne ljubezensko) zaplete najprej s starejšo Toplečko, ki mu rodi otroka, nato pa ga omreži še Hana, starejša Toplečkina hči, predvsem zaradi strahu, da se Toplečka po smrti moža in gospodarja z Južekom ne bi poročila in bi mu pripadla kmetija; tudi Hana zanosi. Ko Južek spozna, da nikoli zares ne bo mogel postati gospodar domače hiše in zaradi Toplečke ne bo mogel postati niti gospodar na sosednji kmetiji, ob spletu okoliščin Toplečko zadavi, zaradi česar je obsojen na zapor. Tunika se v romanu pojavi le nekajkrat, Južek se vanjo zagleda, a se med njima ne razvije niti spolno niti ljubezensko razmerje, kljub temu da ob koncu romana bralec izve, da je Tunika Južeka ljubila. Hana ostane z dvema otrokoma, z materinim in s svojim, in čaka na Južekovo vrnitev iz zapora.

Slodnjak je v *Slovenskem slovstvu* leta 1968 o romanu razmišljal takole (Gerlanc 1969: 3):

Pomemben dokaz za to, kako je Potrč čedalje bolj premagoval ozko družbenopolitično gledanje in presojanje slovenjegoriškega gruntarstva, je roman *Na kmetih*. V tej okvirni pripovedi o spolnem izživljanju povprečnega kmečkega fanta, ki ga gibljeta v glavnem samo misel na grunt in na žensko, je pustil socialno problematiko na obodu ter se je z nenavadnim vživetjem poglobil v emocionalno predvsem erotično-seksualno stran junakove duševnosti. Pri tem ni zamolčal zunanjih povodov, ki so pospeševali prebujanje in razraščanje fantove strasti, vendar pa je z največjo pozornostjo zapisoval njegovo notranje dogajanje. – Priznati moramo, da je ustvaril v romanu nove in zanimive človeške figure in da je skoz nje prodirno osvetlil sodobno moralno življenje kmečkega prebivalstva v ptujski okolici.

Roman je po splošni sodbi vrh Potrčevega pisateljskega ustvarjanja z idejno in slogovno združitvijo vseh sestavin Potrčevega proznega pisanja in njihovega potenciranja do najbolj zgoščene oblike (Mevlja 1993: 15). Stanko Janež prišteva roman med temeljna dela slovenske književnosti in ga imenuje za prvi slovenski psihološki roman s kmečko tematiko (Mevlja 1993: 15).

Roman je doživel kar nekaj prevodov v tuje jezike, npr. v angleški jezik leta 1969 (*The Land and the Flesh*, prevajalec Henry Leeming), pred tem že leto po izidu v italijanščino (*Terra e donne*, prevajalka Mija Kalan). Zanimivo je, da je, sploh angleški prevod, nastajal v sodelovanju s samim pisateljem in z njegovim bratom, tudi s pomočjo ogleda haloških goric in poimenovanj bivališč in vsega v njih, vsega, s čimer so se ljudje ukvarjali (Gerlanc 1969: 3).

V romanu *Na kmetih* ni mogoče najti natančnejše opredelitve kraja dogajanja, sam avtor zapiše le takole (Potrč 2004: 5): »Takoј skraja moram povedati nepoznanemu bralcu, ki bo kdaj prebiral te liste, da jih ne bi nikdar popisoval, če ne bi v kajhi, kjer sem tudi sam sedel, naletel na nekega kmečkega poba, doma s Štajerske /.../.«

Tako je moč razbrati, da gre geografsko za območje Štajerske, ki ga domačini uporabljajo tudi za poimenovanje govora, o čemer je pisala že Jožica Čeh (Čeh 2006b: 17): »Potrč piše o svoji 'štajersčini' glede na geografsko razdelitev Slovenije, jezikovno spada to okolje v prleško narečje.« V filmu *Rdeče klasje* sam Južek Hedl v pogovoru s Toplečkami pove, da je Štajerec, doma iz Razkrižja, in je sin očeta Štajerca in matere Zágorka. Kot kraj dogajanja je nejasno omenjena le Gomila, po *Krajevem leksikonu Slovenije* (1995) »/r/azloženo naselje v jugozahodnem delu Slovenskih goric, /ki/ leži na severovzhodnem odrastku slemenā nad dolinama potokov Rogoznice in Grajene, zahodno od ceste Janežovci–Koren. V okolici so predvsem njive in pašniki, na osojah pa gozdovi in v njih več antičnih gomil /.../.«

Bojan Štih je v eni izmed svojih kritik zapisal (Štih 1954: 855), da sta tako prostor kot čas v romanu nedorečena in izolirana, saj le Štrafela, miting pri Ploju in Hanino vprašanje, ali še silijo ljudi v zadruge, nakazujejo okvirno krajevno in časovno umestitev. Izoliranost prostora in časa se kaže v nepovezovanju dogajanja na Toplekovini z zunanjim dogajanjem v družbi, kar svet na Toplekovini prikazuje kot idilo, ne glede na vse negativno, kar se zgodi.

Južeka, staro Toplečko, Hano in Štrafelo vodi trpljenje zaradi elementarnih strasti (spolnosti in borbe za posest), edina pomembnejša izjema v tem svetu je mlajša Toplečkina hči Tunika, ki se kaže kot abstraktna personifikacija čistega in vzvišenega, po Štihovem mnenju v sami zgodbi premalo dodelana (Štih 1954: 850).

O filmu Rdeče klasje

Reichenberg (Plahuta Simčič 2012) o povezavi slovenske literature in filma trdi,² da je slovenska literatura dobra odskočna deska za film, da pa je v zadnjih desetletjih ta povezava šibkejša, manj filmov se snema po knjigah, kar se kaže v kvaliteti in kvantiteti nastalih filmov. Dodaja, da so filmarje (prav tam) »nekoč privlačili 'veliki' teksti, velika dramska besedila, ki so se ukvarjala delno z nacionalnimi delno z ruralnimi programi, ljudmi in vsebinami. /.../ Večina sodobnih filmov se namreč ukvarja z marginaliziranimi posamezniki, vedenjskimi in socialnimi motnjami, psihopatskimi značaji in podobnimi deviacijami.«

Lainšček (prav tam), po čigar že šestem literarnem delu je nastala filmska adaptacija, pa pojasnjuje:

Ko pišem roman, ne razmišljam o filmski priredbi in me to takrat niti slučajno ne vznemirja. Pa tudi če bi me, to morebitni kasnejši predelavi v filmski scenarij zagotovo ne bi kaj prida pomagalo, saj se literarni in filmski jezik tako razlikujeta, da je v vsakem primeru potreben »prevod«. Ali pač, moje stališče je po izkušnjah s šestimi filmi, ki so nastali po mojih literarnih delih, samo še bolj radikalno – ne verjamem v tako imenovano filmsko adaptacijo romana, sem pa prepričan, da lahko prav roman ponudi temeljito izhodišče za nastanek dobrega filma. To, kar lahko scenarist ali režiser najde v romanu, je ideja, tema, snov, zgodba, sporočilo,

² Valentina Plahuta Simčič (2012): »Po podatkih, s katerimi sta pred dvema letoma postregla Slovenski filmski arhiv pri Arhivu RS in Slovenska kinoteka ob retrospektivi *Knjiga v slovenskem filmu*, je bilo med leti 1948 in 2003 po literarni predlogi posnetih 47 od 166 celovečernih filmov.«

morda tudi čustvo in druga razpoloženja, a že s prvim korakom v smeri gibljivih slik mora biti nujno zavezan filmski govornici. Le tako, menim, lahko na podlagi ene umetnine nastane druga, ne da bi si bili kakor koli navzkriž in v škodo.

O prenosu romana *Na kmetih* na filmsko platno je Poniž (1971: 21)³ zapisal:

Vsekakor je Potrčev roman kvalitetna predloga za scenarij, saj skriva v svoji strukturi toliko možnosti in protimožnosti, da je njihov prenos v dinamiko in trajanje filmske pripovedi lahko uspešen in ustvarja novo pripoved.

Film *Rdeče klasje* je leta 1970 posnel režiser Živojin Pavlović, ki je napisal tudi scenarij, direktor fotografije je bil Milorad Jakšić, posnela sta ga Viba film in Filmska radna zajednica Beograd (Šimenc 1996: 109). Premiera je bila 28. 12. 1970. Glavno moško vlogo (tj. Južek Hedl) je odigral Rade Šerbedžija, glavno žensko (Zefa) Majda Potokar; Zefini hčerki pa (Hana) Majda Grbac in (Tunika) Irena Glonar; drugi so še bili Janža – Arnold Tovornik; Toplek – Jože Zupan; aktivistka Liza – Angelca Hlebce itd. Film je prejel veliko zlato areno za najboljši film festivala jugoslovanskega igranega filma v Pulju leta 1971, Majda Potokar še istega leta za vlogo Zefe v Nišu nagrado Carica Teodora. Žanrsko je opredeljen kot drama in traja 85 minut.

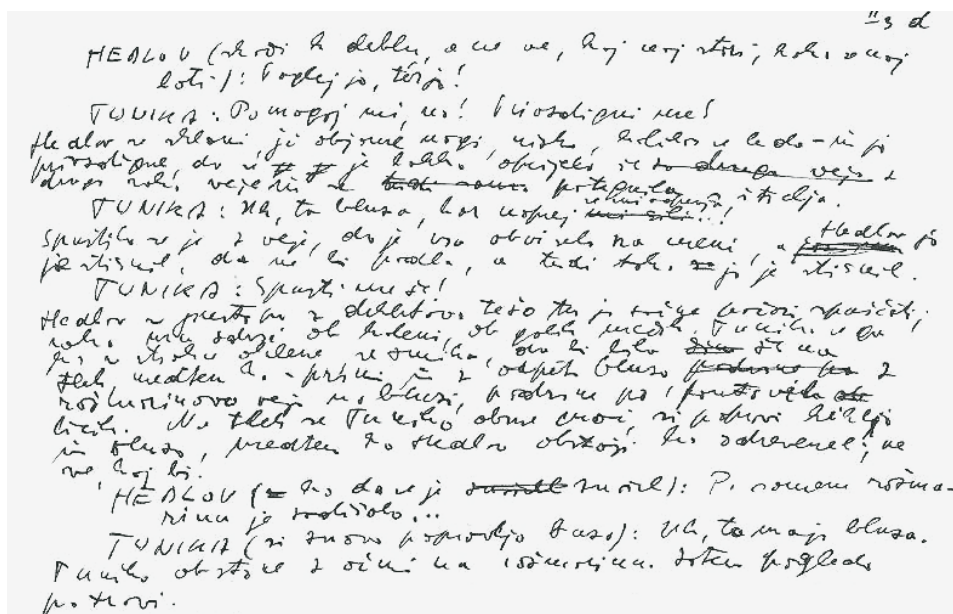
Domoznanski oddelek Knjižnice Ivana Potrča Ptuj⁴ hrani v posebni zbirki zapuščino Ivana Potrča, kjer najdemo v škatli št. 2/68 Potrčev rokopis scenarija *Na kmetih* (Potrč, Ivan: *Na kmetih, scenarij, rokopis v dveh različnih ovojih*). Gre za Potrčev scenarij po knjigi, ki je ohranjen na 33 listih, Pavlović je scenarij napisal po svoje.

Priložena kopija rokopisa scenarija prikazuje dialog med Južekom in Tuniko iz romana na strani 22 (Potrč 2004).

Prav v analiziranem primeru je režiser napravil »prevod« literarnega dela in sta tako nastali dve umetnini. V primeru prenosa literarne predloge Ivana Potrča *Na kmetih* v film *Rdeče klasje* je namreč režiser za adaptacijo izbral le določene motive iz literarne predloge, celo glavni lik Južek Hedl, v romanu domačin, je v filmu nekdanji partizan in povojni mladinski ak-

³ Prispevek Denisa Poniža je bil pridobljen kot fotokopija časopisa. Tudi avtor sam (e-pošta med gospo Boženo Kmetec - Friedl iz Knjižnice Ivana Potrča Ptuj in Denisom Ponižem) ni natančno vedel, kje je bil ta prispevek objavljen: »/.../ najverjetneje v reviji Ekran« (e-pošta 1. 9. 2013), vendar v knjižnicah ni bilo mogoče pridobiti izvirnika, zato v prispevku tudi pomanjkljiva bibliografska informacija.

⁴ Za dostop do rokopisnega in drugega gradiva se zahvaljujemo Knjižnici Ivana Potrča Ptuj.

Slika 1: Ivan Potrč: *Na kmetih*, scenarij, rokopis v dveh različnih ovojih (Knjižnica Ivana Potrča Ptuj. Domoznanski oddelek. Škatla št. 2, 68, list II 3d.). Z dovoljenjem Domoznanskega oddelka Knjižnice Ivana Potrča Ptuj za objavo v prispevku fotografirali Alenka Valh Lopert in Melita Zemljak Jontes.

tivist, ki pride v odročno štajersko vas – nekje na Dravskem polju (Šimenc 1983: 132), v filmu slišimo, da reče ranjen Hedl Zefi: »/.../ tu na Gomili /.../« in ko ga Toplek vpraša: »Ti je vseč tu pri nas na Gomili?« – prepričevati kmete, naj vstopijo v zadrugo, t. i. Štajerski kolhoz. Hedl tako ni več kmečki sin iz domače vasi, ampak prihaja iz Razkrižja, sin očeta Štajerca in matere Zágorke, je aktivist, (Poniž 1971: 21) »problem njegove trojne ljubezni ni več samo njegov osebni problem, temveč problem usode oblasti in njenih zmot«. Tudi razlog, zakaj Hedla zaprejo, ni umor Zefe, kot je to v romanu, ampak umor vaškega fanta, saj se zaradi svojega surovega odnosa do vaščanov in zaradi zvez s Toplekovimi ženskami zameri vaški skupnosti in med prepirom potegne pištolo ter ga ustreli (Šimenc 1983: 133). Film namreč prikazuje (Štefančič 2005: 79) »odkrit svet brutalnega stalinizma, čas, v katerem so delali z ljudmi kot z živino«. Hedl (Poniž 1971: 21) »ni več samo v precepu ljubezenske strasti, postal je tudi kolo v mehanizmu oblasti in ta dvojnost ga prisili v zločin, ki ni več zločin nad ljubljeno osebo, temveč zločin nad slehernikom, ki razkrije, ki žali in zasmehuje njegovo propadanje, njegovo omahovanje med ljubeznijo, dolžnostjo in razumom«.

Tako je režiser poudaril poleg erotičnega vidika še kritično ovrednotenje agrarne reforme. Uprizoritev erotične plati je med strokovnjaki veljala kot skladno vključena v filmsko pripoved (Poniž 1971: 21), med laično publiko pa je vzbujala nemalo zgražanja (Šumenjak 1971: 15). Na istem mestu pa so pohvaljeni igralci in posnetki Ptuja z gradom in okolico ter Ptuijske Gore. Režiser je torej posebej poudaril politični vidik, »kritičen prikaz agrarne reforme v severovzhodni Sloveniji« in »odmik od idealov kolektivizma in heroizma« (Zorman 2009: 167–168), v filmu pa je (prav tam: 171) »Pavlovičev Južek tragičen v svoji zavezanosti ideji, ki ga postopoma 'požre'«.

Poniž (1971: 21) pripisuje uspeh filma tudi uspešni izbiri igralcev, ki so »vsi po vrsti uspeli kreirati svoje vloge tako, da je skladnost njihovih vlog dokončno realizirala vsa Pavlovičeva, posredno pa tudi Potrčeva hotenja«. Režiserjeva naloga je voditi igralce preko pretvorbe zapisanega literarnega besedila v govor, in to tako, da ta uspešno določa psihološki in socialni položaj filmskih oseb.

O filmskem govoru nasploh

Pri filmski upodobitvi je treba poudariti, da v teoriji film kot žanr že sam predstavlja jezik s specifičnimi izraznimi sredstvi. Tako Podbevšek (1983: 294) pojasnjuje, da ima pojem *filmski jezik* v filmski teoriji že ustaljen pomen: »/.../ /G/re za specifična izrazna sredstva filma oziroma za posebno tehniko (prizori, detajli, plani, perspektiva, montaža itd.).« Dodaja, da gre pri filmskem govoru za prenos zapisanega (scenarija), torej za »slušno uresničitev scenarija« (prav tam). Osnovna oblika je nedvomno dvogovor, ki se obravnava kot interakcija med dvema osebama ali več osebami, v kateri jezikovni zvrsti poteka, pa bi moral določiti že scenarist. Koršič (2006: 160) se sprašuje, kaj je v filmskem govoru umetniškega, in ugotavlja, da je za celoto filma edino sprejemljivo merilo funkcionalnost. Ob tem opozarja (prav tam), da je glede govora treba upoštevati več vrst dejavnikov – zlasti zvrst in slog posameznega filma, pri čemer je avtentičnost govora vedno vodilo, ne more pa biti, kot piše Koršič, absolutno merilo. Odločilen je namreč vtis avtentičnosti pri gledalcu, ta vtis pa »lahko v resnici laže« (prav tam: 163).

Analiza bo pokazala, katero neknjižno socialno zvrst je izbral režiser za like, ki v romanu sicer govorijo knjižno in le tu in tam uporabljajo neknjižne narečne besede. Filmski govor ima pomembno vlogo pri označevanju lika in njegovega značaja (Gibson 2004: 1):

Jezik je osrednja značilnost človekove identitete. Ko slišimo nekoga govoriti, takoj ugibamo njegov spol, stopnjo izobrazbe, starost, poklic in kraj porekla. Poleg osebne značilnosti je jezik močan simbol nacionalne in etnične identitete.⁵

To poudarja tudi Koršič (2006: 164), ko označuje dober dialog: »/.../ /D/dialog izraža 20 % informativnih, pojasnjevalnih in 80 % karakternih značilnosti.«

Govorna uresničitev zapisanega v romanu (knjižnega in narečnega) na filmsko platno je zelo zahtevna, zato analiza ugotavlja, koliko je filmska realizacija dialogov blizu avtentičnosti govora v okolju, kjer se dogajanje vrši, to je Ptuj z okolico. Jezik nedvomno izraža istovetnost posameznika z govorico svojega primarnega okolja (družine, rojstnega kraja), ki obenem pripada določeni regiji (Makarova 2004: 288; Pogorelec 1998: 179–193). Večini Slovencev je prvi ali materni jezik narečje,⁶ ki nam je dano ob rojstvu, in jim krajevni govor predstavlja odraz identitete, nekateri knjižnega jezika niti ne želijo uporabljati (Pogorelec 1965: 138; Škarić 2000: 173). Malo je tistih, pri katerih vpliva krajevnega govora ne zaznamo, opazen je celo pri profesionalnih govornikih. Jezik je pogosto tisti, ki zaznamuje tudi socialno poreklo govorcev, zato bo analiza dialogov pokazala povezavo med govorom filmskih likov in njihovim okoljem.

Umestitev narečja iz knjige in filma v narečno skupino

Kraji, v katerih se je rodil Ivan Potrč, so geografsko razgibani, polni življenjskih zgodb posameznikov. Pisatelj je predstavljal različne vidike kmečkega življenja: o veleposestnikih, kočarjih, viničarjih, dninarjih, njihovih tegobah vsakdanjega življenja, poleg v delih socialnih realistov pogosto prikazanega težaškega dela še o obilici otrok, njihovi prepuščenosti samim sebi zaradi dela staršev za preživetje, o krivicah, izgrelih, spolnem življenju, mučenju živali ipd. (Čeh Steger 2012: 279–283).

Razgibanost pokrajine in odnosov med ljudmi je Ivan Potrč odseval tudi v jeziku svojih del. Narečni jezik je avtor sam poimenoval (Čeh 2006b:

⁵ »Language is a central feature of human identity. When we hear someone speak, we immediately make guesses about gender, education level, age, profession, and place of origin. Beyond this individual matter, a language is a powerful symbol of national and ethnic identity.« (Prevod: A. Valh Lopert.)

⁶ Po Toporišiču (1992: 236): »Jezik, ki se ga kdo nauči prvega, tj. materni jezik.« oz. »Jezik, ki se ga otrok nauči od svoje matere, tj. govornega okolja, s katerim je v stiku, ko se (nagonsko) uči jezika.«

17) »svojo materinščino, kakor je poimenoval štajersko slovenščino, branil [jo je] in [je] znal odgovoriti, da je tako moral pisati, če je hotel ostati zvest svojemu človeku, njegovemu mišljenju, čustvu in nagonu, skratka, če je hotel kar najbolj živo in pristno pisati o kmečkem, bajtarskem ali kočarskem življenju, kakor ga je doživljal in spoznaval na območju Ptujskega, Dravskega polja, Haloz in Slovenskih goric. Potrčevi zapisi o jeziku razkrivajo, da se je v javnem življenju vedno zavzemal za knjižno slovenščino in da je v literaturi zagovarjal pokrajinsko in narečno besedo le tedaj, ko ta živo razkrije človekovo misel, čustvo in strast.«

Poudarjal je pristnost narečne besede in kritiziral t. i. hoteno narečništvo, literarno novacijo, saj se mu je zdelo za lase privlečeno (Čeh 2006: 17).

Sam avtor, kot tudi prebivalci Ptujskega polja, sami sebe imenujejo Štajerce, kar zagotovo izhaja iz zgodovine upravne delitve slovenskega naselitvenega prostora v okviru Avstro-Ogrske (obravnavano območje je upravno sodilo v avstrijski del monarhije, v okvir Štajerske, ki se je notranje delila še na Zgornjo in Srednjo Štajersko, v slednjo sodi tudi del Dravske doline v okolici Ptuja),⁷ posledično pa iz današnje geografske⁸ in sploh upravne⁹ delitve Slovenije na pokrajine. V 17. členu Predloga zakona o ustanovitvi pokrajin, ki ga je pripravila Služba vlade RS za lokalno samoupravo in regionalno politiko ter potrdila Vlada Republike Slovenije 10. 7. 2008, je zapisano, da se ustanovi Vzhodnoštajerska pokrajina, ki obsega občine: Cirkulane, Destrnik, Dornava, Gorišnica, Hajdina, Juršinci, Kidričevo, Majšperk, Markovci, Ormož, Podlehnik, Ptuj, Središče ob Dravi, Sveti Andraž v Slovenskih goricah, Sveti Tomaž, Trnovska vas, Videm, Zavrč, Žetale. Sedež pokrajinskega sveta Vzhodnoštajerske pokrajine je v Ormožu, sedež pokrajinske uprave je na Ptuj.

Geografska opredelitev območja kot štajersko je zagotovo vplivala tudi na razmejitve narečij Frana Ramovša na Karti slovenskih narečij (1931), saj je obravnavano območje klasificirano kot »severno-vzhodni štajerski dialekti«, ki so razdeljeni na »goričanski, prleški in prekmurski dialekt«. Današnja dialektologija (Logar, Rigler 1993) območje umešča v prleško narečje panonske narečne skupine.

⁷ Vir: [http://sl.wikipedia.org/wiki/%C5%A0tajerska_\(vojvodina\)](http://sl.wikipedia.org/wiki/%C5%A0tajerska_(vojvodina)). Pridobljeno 21. 7. 2013.

⁸ Vir: http://sl.wikipedia.org/wiki/Pokrajine_v_Sloveniji. Pridobljeno 21. 7. 2013.

⁹ Vir: http://www.arhiv.svlr.gov.si/si/delovna_podrocja/podrocje_lokalne_samouprave/pokrajine/pokrajine_arhiv/index.html. Pridobljeno 21. 7. 2013.

Zorko (1998: 50) o prleščini pojasnjuje:

O prleškem narečju je pisalo že nekaj raziskovalcev, najnatančneje Rudolf Kolarič.¹⁰ F. Ramovš ga je zamejil tako, da je k prleščini prištel še govore v vzhodnih Slovenskih goricah, verjetno po izoglosi, ki združuje govore z nepodaljšanimi akutiranimi zlogi, na Karti slovenskih narečij pa sta Tine Logar in Jakob Rigler v prleško narečje zajela ves panonski prostor z enoglasniškim sistemom z mejami Mura od približno Slatine Radenci do izliva Ščavnice v Muro, slovenska narodnostna meja do Drave, Drava do izliva Dravinje, Dravinja do Lešja, od tod prek Pragerskega do Rač, nato črta na vzhod do Šentjanža na desnem bregu Drave, Vurberka na levem bregu Drave, dalje Biš ob Pesnici, Cogetinci, Slatina Radenci. – Poimenovanje pokrajine in narečja izhaja iz pogostnega prislova *prv-je* »vorher, früher« → *prvl'e* → *'prle*. Narečje lahko delimo na več govorov: spodnjeprleški (vzhodno od črte Ormož–Ljutomer), srednjeprleški (mursko-ščavniško-spodnjepesniški), kujleški (po prislovu *'kuj* za takoj) med Dravinjo in Dravo, zgornjeprleški nad Ptujem med Dravo in Pesnico.

Obravnavano območje sodi v zgornjeprleški govor.

Študije o prleškem narečju so zapisali še Zinka Zorko,¹¹ Mihaela Koletnik,¹² Bernard Rajh,¹³ Jožica Škofic¹⁴ idr.

¹⁰ Z. Zorko (1998) navaja tudi: F. Ramovš, *Dialekti*, 170–193; *Severovzhodna dialektična skupina*, 170–173, *Prleški dialekt* 177–182; K. Ozwald: *Zur Phonetik des Dialektes von Polstrau*, 1904; R. Kolarič: *Središka govorica in spodnjeprleški govor*, SR 1956, 162–170; *Prleško narečje*, *Svet med Muro in Dravo*, 1968, 630–650; J. Rigler: *Videm ob Ščavnici* (OLA 20), Fonološki opisi ..., Sarajevo, 1981, 173–177.

¹¹ Z. Zorko: *Narečjeslovne razprave o koroških, štajerskih in panonskih govorih*, 2009 (Spodnjeprleško narečje, 218–224, Narečna členjenost v občini Videm pri Ptuju, 225–239, Mednarečje v Markovcih pri Ptuju, 240–253, Prleško narečje v Biserjanah, rojstnem kraju Antona Korošca – pregovori in reki, 254–264, Prleško glasoslovje in oblikoslovje v Volkmerjevih pesmih, 265–271).

¹² M. Koletnik: *Besedoslovne spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*, 2007 (Besedje v severovzhodnem narečnem prostoru, 347–423; Prleška vinogradniška terminologija, 389–400).

¹³ B. Rajh: *Besedno prevzemanje iz nemščine v severozahodnoprleški govor*, 2004, 195–202; Tipologija in razvrstitev naglasenih samoglasnikov v severozahodnoprleškem govoru, 2008, [81]–99; Nekateri naglasne premene v oblikoslovju severozahodnega prleškega govora, 1999, 137–147; Instrumentalno-slušna določitev samoglasniških sestavov obrobne prleškega govora, 2005, 32; Glagoli v severozahodnoprleškem govoru, 2006, 399–406; Severozahodnoprleška osebna imena, 2005, 98–105; Vzhodnoštajersko besedje v Pleteršnikovem slovarju, 2004, 225–230; Besedje in besedne zveze v severozahodnoprleškem govoru, 2003, 118–134; Gradivo za severozahodnoprleški narečni slovar, 2002, 117–123; Cerkvenjaški govor, 2001, 259–277; *Gúčati po antújoško: gradivo za narečni slovar severozahodnoprleškega govora*, 2010.

¹⁴ J. Škofic: Fonološki opis govora Juršincev v Slovenskih goricah (SLA 378), 2004, 103–119.

Temeljne glasoslovne značilnosti prleškega narečja povzema predstavlja Zorko (2009: 241–242). Govori prleškega narečja so izgubili tonemsko nasprotje, naglas je jakostni, doživeli so vse slovenske naglasne pomike in tudi zanje velja splošni slovenski zakon o odvisnosti samoglasniške kakovosti od mesta in kolikosti naglasa ali samoglasnika. Naglasno mesto je praviloma isto kot v izhodiščnem sestavu, drugi naglasni umik s kračine zadnjega zloga na *e*, *o* in polglasnik je izveden, novonaglašeni samoglasnik je praviloma še kratek.

Stari kratki cirkumfleks se je podaljšal in premaknil za zlog na desno: *zlató*, *okó*, *godovno*, ohranjen pa je tudi še v oblikah deležnika na *-l* zlasti na vzhodu – Ljutomer, Ormož: *bralí*, *bílí*, *pílí*, *stalí*, *dalí*. Če se naglas umakne na levo, je zlog še kratko naglašen: *vùha*. Novi cirkumfleks se na vzhodu pojavlja na priponskem obrazilu: *Štuhéc*, *lakét*. Pogost je umik naglasa na predpono: *smo nàbrali*, *je p̀rnesa*, *pòšteno*, *zèbrali smo se*, *sen òbeča*, *so òbrali*, *p̀rinas*. Umaknjen naglas je znan tudi v trizložnicah: *glòboki*, *visoki*, *široki*.

Samoglasniški sestav vseh govorov v osredju prleškega narečja je enoglasniški z dolgimi, kratkimi in nenaglašeni vokali. Na vzhodu – na Šafarskem – se lahko dolgi *a*, ki se zaokroži v *o*, tudi odvoglasni v dvoglasnik *ou*: *gróut*, *próuh* in *u* se ne zaokroži v *ü*. Na zahodu, npr. v govoru Lancove vasi, se vsi kratki samoglasniki že daljšajo pod vplivom štajerskega narečja, kratka ozki *e* in ozki *o* pa se diftongirata v *ie* in *uo*, in to podobno v vseh govorih na stiku štajerskega, slovenskogoriškega in prleškega narečja: *díelo*, *kolíeno*, *kúotl*, *kúosa*. V tem lancovskem govoru se izgublja tudi zaokroženi *ü*: *olúp*, *lúc*, *krúh*. V večini govorov prleškega narečja se pojavljata dva ozka *e*-ja: navadni ozki *e* je refleks za dolgi nosni *e*, za dolgi etimološki *e* in za dolgi polglasnik, medtem ko je zelo ozki *e* refleks za dolgi jat. Morebiti je ta nastal iz dvoglasnika *ei* po poenoglašanju, saj je diftong *ei* za jat tipičen odraz v vsem jugovzhodnem delu slovenskega narečnega prostora. /.../¹⁵

Stari dolgi akut se je v vsej panonski narečni skupini skrajšal in v večini teh dialektov ostal kratek, le proti zahodu in jugu ob štajerski narečni meji se je lahko začel daljšati in kot rezultat tega pojava sta nova dvoglasnika *ie* in *uo*, nastala iz kratkih ozkih *e*-jev in *o*-jev.

¹⁵ Zorko ugotavlja (2009: 242): »Prebivalci analiziranega markovskega govora se ne imenujejo Prleki, pač pa so Štajerci, po nekdanjem poimenovanju dežele Štajerske, ki je segala do Mure.« Ista ugotovitev velja tudi za dogajalni prostor tako v romanu kot tudi v filmu.

Stari dolgi cirkumfleks se je premaknil za zlog na desno in zlog je večinoma ohranil kolikost, lahko pa se je naglas že začel umikati na levo; tako je danes slišati *mesó, senó, zlató*, pa tudi že *óka/óko, vùha*. Stari akut se je skrajšal in ostal večinoma kratek do danes, tako tudi novi akut ter drugotno in terciarno naglašeni samoglasniki po naglasnih umikih. Tako so kratko naglašeni samoglasniki tudi sredi besede: *lìpa, krùha, vùna, dèlo, tòča, vòla, nèsa, dètela, mèša, rèkla, kòsa, bràt, kràva*. Pri mlajših govorcih je opaziti, da kolikostne razlike izginjajo in tako se kratki samoglasniki že začenjajo daljšati, ostaja pa še vedno tonska razlika med kratkim naglašnim samoglasnikom in naslednjim, više intoniranim zlogom. Nenaglašeni *i* se v vseh položajih niža, nenaglašeni *e* je vedno zelo širok, nenaglašeni *a* pa je le rahlo zaokrožen. Samoglasniki onemevajo le ob zvočnikih, pa še to redko, tudi dolgi nedoločnik je ohranjen. Dolgi samoglasniki so vsi enoglasniki: *í, ú, é, ó, é, ó, ĭ*, kratki naglašeni so: *ì, ù, ù, è, ò, è, à, ĭ* in nenaglašeni: *i, ü, u, e, o, a, r*.

Soglasniški sestav je tak kot v knjižnem jeziku. Narečne soglasniške premene so naslednje: -hč- > -č- : *čí, čéri*; -nj- > -j- : *gospodíja, jíva, svíja*; -v, vt- > -f- : *práf, zdráf, fčèra, òfca*; -um- > -vm- : *vmíti*; -lj- > -l- : *kjùč, kràl, stèla, vòla*; -šč- > -š- : *gòša, išen, ogìše, lùšimo*; -dl- > -l- : *jèla, cvèla, póla*; -sc- > -hc- : *kòhca*; -vm- > -hm- : *so hmríli*; -ht- > -ft- : *je ftèja, šift*; -m > -n : *s fròštiklon, s pecíklon, s tén, sen*; novi j: *Polájnceki, hùjdo, Moškájnci*; protetični v: *vùha, vùplen si*; -l- > -a, -eja, -o: *nèsa, želèja, dó, jó*.

Analiza gradiva

Analiza neknjižnega besedja v romanu in zastopanost v današnjih normativnih priročnikih ter aktualnih narečnih znanstvenih analizah

Potrčev roman *Na kmetih* (1954) je pisan v slovenskem knjižnem jeziku. Narečnost se kaže le v besedišču in v nekaterih glasoslovnih značilnostih teh narečnih besed. Sam avtor je na koncu romana zapisal slovarček 90 narečnih besed, ki jim je dopisal knjižni pomen; vir zapisanih pomenov ni naveden, zato je sklepati, da gre za pomen besed kot del avtorjeve narečne kompetence. Avtor sam je pred navedenimi besedami zapisal (Potrč 2004: 256): »Ker je zaradi preprostega pripovedovanja ostala marsikatera beseda pristno izražena, bo zapisovalec te zgodbe po svoje razložil nekaj preveč domačih besed.«

70 besed je zaznamovanih z naglasom, in sicer bodisi zaradi različnega mesta bodisi vrste naglasa besed glede na knjižno normo. V pregledu besedja slovarčka bo najprej zapisana avtorjeva razlaga (Po), sledila mu bo razlaga s kvalifikatorji v dveh sodobnih slovenskih normativnih priročnikih,¹⁶ tj. *Slovenskem pravopisu* (SP), v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ), razlaga besedja po sicer dvojezičnem slovensko-nemškem slovarju,¹⁷ tj. v Pleteršnikovem *Slovensko-nemškem slovarju* (Pl), ter v aktualnem sodobnem dialektološkem delu, ki zajema besedje prleškega narečja, tj. *Gúcati po antújoško, Gradivo za narečni slovar severozahodno-prleškega govora* (G) avtorja Bernarda Rajha. V priročnikih bodo iskani le tisti pomeni, ki jih izkazuje avtor v slovarčku. V oklepaju pred navedbo vira bo zapisan zapovrstni pomen v posameznem slovarju, za poševnico pa bo zapisano število vseh pomenov posamezne geselske iztočnice. Če je zapis naglasa od zapisanega v Potrčevem slovarčku drugačen bodisi v mestu ali vrsti naglasa (kvaliteti in/ali kvantiteti) bodisi v spolu, številu, določnosti pridevnika, je geselska iztočnica zapisana krepko pred razlago iz posameznega slovarja. Besede, ki so v Potrčevem slovarčku zapisane v neosnovni obliki, so bile v slovarjih preverjene tudi v svoji osnovni obliki.

Prikazana bo (ne)živost narečnega besedja v normativnih priročnikih slovenskega jezika in v narečnem slovarju živega jezika. Za potrebe prispevka bo predstavljena analiza prvih 41 besed (geselskih iztočnic) Potrčevega slovarčka, tj. od črke *b* do vključno črke *o*.¹⁸

¹⁶ Sodobni normativni priročniki slovenskega knjižnega jezika so znanstvena slovnica, tj. *Slovenska slovnica* Jožeta Toporišiča (2000), pravopis, tj. *Slovenski pravopis* (2001; spletna izdaja 2010) in enojezični razlagalni slovar določenega jezika, tj. *Slovar slovenskega knjižnega jezika* – SSKJ (2000; spletna izdaja 2000).

¹⁷ Pleteršnikov dvojezični slovensko-nemški slovar je bil zaradi vsebujočega tudi neknjižnega gradiva bolj smiseln za uporabo kot sicer prvi enojezični slovar slovenskega jezika, Glonarjev *Slovar slovenskega jezika* iz leta 1936, ki je bil v uporabi v času Potrčevega ustvarjanja romana *Na kmetih*.

¹⁸ V Potrčevem slovarčku so sicer zapisane še geselske iztočnice od *p* do *ž*, ki jih je še treba natančno obdelati: *pócje* – podstenje (pri hiši ob zidu); *podójen* – pomolžen; *pojđóč* – mimogrede; *pověslo* – slamnata vez za snope; *prášiti* – v prahu orati; *práva* – prav ali desni roka; *préma* – (pri vozu); *prěžati* – bedeti; *pripúšćanje* – pripušćajo se samice (krave, svinje); *rájce* – fižolovke; *razceketáti se* – razklepetati se (srake cekečejo); *ročica* – (pri vozu), prednji in zadnji ročici; *sčájmati se* – zavesti se, spomniti se; *sěp* – nasipana griva nad gorico; *skášati* – sproti kositi; *skrájnik* – prvi ali zadnji ogon; *slákota* – (psovka); *slovó* – prekleto slovo! (psovka); *snobóki* – snubci; *spódnjica* – spodnja kikla; *srednóčke* – sredi noči; *stolíca* – lesena tesarska štirinožna podloga (konj); *sušíce*, *sušáci* – (sušijo krmo); *svátrvca* – nevestina družica; *svátrvčnjak* – ženinov drug, svatrvčnin par; *špížanje* nem. – obhajanje, obhajilo; *štalínke* – mali hlev, svinjaki; *štúrmovka* – z žicami zavarošana cilindrista laterna; *térja* – nora deklina; *tetíca* – teta; *túkla* – jabolčnica iz sadja,

Gradivo:

bábica – nakovalce, na katerem klepljejo (Po); -e ž (á) knj. pog. |del priprave| (2/2; SP); *zgornji del klepalnika*: položil je srp na babico (2/2; SSKJ); železo, na katerem se kosa kleplje, der Dengelstock; (4/16; Pl); *bàbica* ž *podstavek za klepanje kose* (3/3, G);

blánja – deska, plužna deska, ki obrača brazdo (Po); / (SP); -e ž (á) nar. *deska*: miza, zbita iz blanj; jelševe blanje (1/1; SSKJ); der Holzklötz, C., *Ajdovščina- Erj. (Torb.)* (2/3; Pl); *blàja del pluga, ki obrača zemljo* (2/2; G);

ceketáti – (sračji ceket) (Po); -ám in ceketáti -éčem nedov. -aj -ájte in -i -ite, -ajóč, -áje; -ál -ála; ceketánje; (-àt) (á â; á é) Srake ~ajo; slabš. Na dvorišču so ceketale sosede [hrupno govorile] (1/1; SP); -ám in -éčem nedov. (á â, é) *oglašati se z glasom ck*: srake ceketajo // slabš. *mnogo, hrupno govoriti*: sosede so ceketale ves dan (1/1; SSKJ); -etâm, -éčem, *vb. impf.* = čeketati, C. (1/1; Pl); *ceketàti* in *cokotàti* nedov. ekspr. *hitro in nerazločno /jecljajoče govoriti; žlobudrati* (1/1; G);

črmljen – rdečkast (Po); / (SP); / (SSKJ); / (Pl); / (G);

čúnika – mlada svinja (Po); / (SP); / (SSKJ); / (Pl); / (G);

dójva – molža (Po); / (SP); -e ž (ô) nar. vzhodno *molža*: mati je bila ravno v hlevu pri dojvi (1/1; SSKJ); / (Pl); *dójva* ž *molža, izdatno dajati mleko po telitvi* (1/2; G);

doklič – dokler (Po); **dòklič** nepravi podr. čas. vez. (ô/ô) pokr. *dokler*: Ne misli vstati prej, ~ se ne bo zadnji pri mizi dvignil (1/1; SP); **dòklič** vez. (ö) nar. *dokler*: ne misli vstati prej, doklič se ne bo zadnji pri mizi dvignil (I.

stolčenega s pejiči; *túnka* – posoda z mastjo in mesom; *újdrč* – s hlevskega stropa viseče in iz desk zbito ležišče (za hlapce); *vága* – pri vozu pod zadnjo premo; *večerko* ali *večerka* – pozno popoldne; *víža* – napev; način (v prenesenem pomenu); *vratník* – prostor ob njivi za obračanje (– za vračanje) živine pri oranju; *vrhka* – vrh; *vrhnje* – smetana; *zarántati* – z rantami ograditi; *zatúciniti* – zaklati (svinjo); v knjigi v prenesenem pomenu; *zdávanje* – poroka; *zdič* – (rak ždi v zdiču); *zizjak* – zizno prase; tudi v prenesenem pomenu; *žábe* – iz slanine izrezano meso (pri pečenju glasno cvrči, se dere ko žabe); *žóta* – nemarno, še zeleno dekle, frklja; *žmétno* – težavno; *žmikanje* – *zažmikana* – (skuhana in premečkana) svinjska krma; krmínje.

Potrč) (1/1; SSKJ); **dòklič**, *conj.* = dokler, *Habd.- Mik., C., vzhŠt., ogr., kajk.*; Jejmo 'no pijmo, Doklič še zdravi smo mi, *Danj. (Posv. p.).* (1/1; Pl), **dòkleč**, *conj., ogr.- C., pogl. doklič, dokler.* (1/1; Pl); **dòkič** → **dòčik** *dokler* (1/1; G);

fáčuk – nezakonski otrok (Po); -a m, člov. (â) pokr. vzh. *nezakonski otrok* (1/1; SP); -a m (â) nar. vzhodno *nezakonski otrok*: fačuka ima // ekspr. *otrok sploh*: težko je nasititi vse te lačne fačuke (1/1; SSKJ); **fâčuk**, *m. uneheliches Kind, ogr.-C., M., kajk.-Valj. (Rad)*; tudi: fačúk, *kajk.-Valj. (Rad)*; — prim. madž. fattyú, *Mik. (Et.).* (1/1; Pl), **fâčək**, -čka, *m. 1) uneheliches Kind, Sl-Gor.- C., jvzhŠt., BlKr.* (1/2; Pl); **fâčuh** m *nezakonski otrok* (1/1; G);

gántnarji – tramovi za sode v kletih (Po); / (SP); **gántnar** -ja m (á) nar. vzhodno *lega, gantar*: sodi na dolgih gantnarjih (1/1; SSKJ); / (Pl); **gántar** m *podložni tram za sode v kleti* (1/1; G);

gárce – lestve na lažjem vozu, lažji voz z lestvami (Po); / (SP); / (SSKJ); / (Pl); **gârca** ž *manjša lojtrnica za voz* (1/1; G);

gôž – vez za oje na jarmu (Po); -í ž -i -- -i -jó; -í -í -éma -í -éh -éma; -í -í -ém -í -éh -mí (ô î) |vez za povezavo obeh delov cepca|: vtakniti oje v ~ (2/2; SP); -í ž (ô) 1. vez, ki veže oba dela cepca: zamenjati gož 2. obroč, zanka na jarmu za oje: vtakniti oje v gož; verigasta gož (2/2; SSKJ); der Jochriemen, die Jochwiede, die die Deichsel an dem Joche festhält, *Cig., Jan., M., Met., Štrek., Št.*; (gož, *m. Tolm.- Erj. [Torb.]*); — das Pflugband, das den Pflugbalken mit dem Radgestell verbindet, *Z.* (3/3; Pl); **gôž** ž *vlečna vez pri jarmu* (2/2; G);

grólike – jagode na molku (Po); / (SP); -e ž (ô) nar. vzhodno *jagoda (na rožnem vencu)*: Spal sem v mali hiški, pri materi, in zaslišal, kako so potegnili molek in kako so začele grolike koščeno pošklepetavati (I. Potrč) (1/1; SSKJ); / (Pl); / (G);

jarčiti se – pariti se (Po); / (SP); **járciti** -im nedov. (á â) *povzročati brejost*: oven jarči **járciti se** nar. *spolno se združevati, pariti se*: ptice se jarčijo (1/1; SSKJ); **járciti**, járčim, *vb. impf.* 1) bespringen (vom Bock, Widder), *M.*; betreten (vom Hahn): petelin kokoš jarči, *Cig., C., vzhŠt.*; — j. se, sich paaren, falzen (von Vögeln, bes. Hühnern), *Z., Cig.*; — j. se, schäckern, *C.* (1/2; Pl.); / (G);

júžast – moker ali topel kot odjuga (Po); / (SP); / (SSKJ); / (Pl); / (G);

kámenščnice – bele hrustave češnje (Po); / (SP); / (SSKJ); **kámenščica**, *f.* die Steinkirsche, *vzhŠt.*- C.; — neka breskev, *kajk.*- *Valj. (Rad).* (1/1; Pl); **kàmešna** ž *vrsta trdih češenj* (1/1; G);

kánkole – samokolnica brez korita (Po); / (SP); -kol ž mn. (á â) nar. *samokolnica brez zgornjega dela*: Karlek je vozil zvrhane košare na kankolah v klet (I. Potrč) (1/1; SSKJ); **kánkola**, *n. pl.* 1) eine Art Schubkarren (ohne Truhe), *vzhŠt.*- C.; — 2) Stelzen, C. (1/1; Pl), **kánkole**, *f. pl.* = kankola, *Mur.* (1/1; Pl); **kànkole** ž mn. *lestvičasta samokolnica* (1/1; G);

kóranti – kurenti (Po); -a m, člov. (ô) nardp. *kurent* (1/1; SP); -a m (ô) nar. štajersko *kurent*: koranti skačejo po cesti (1/1; SSKJ); **korant**, *m.* 1) korant je gonjač oračev na pustni dan (ein wild aussehender Mann in rauhem Pelz, mit Hörnern), *vzhŠt.*- C. (1/2; Pl); / (G);

klójci – narezano posušeno sadje (Po); / (SP); **klójec** -jca m (ô) nar. *vzhodno posušen podolgovat kos sadja, navadno jabolka; krhelj*: dala je vsakemu pest kloycev (1/1; SSKJ); **klojác**, -jca, *m.* 1) die gedörrte Obstspalte, die Klötze, *Mur., Cig., Jan., SlGor.*- C.; — iz nem.; prim. kloca. (1/1; Pl); **klójc** m *posušeno sadje, krhelj* (1/1; G);

kložja – kočarsko pohištvo (Po); / (SP); / (SSKJ); **klôžje**, *n.* Möbel, *vzhŠt.*- C. (1/1; Pl); **kložje** s *ropotija, šara* (1/1; G);

kljúbetnost – kljubovanje (Po); / (SP); / (SSKJ); / (Pl); / (G);

krmínje – gl. žmikanje (Po); / (SP); / (SSKJ); / (Pl); / (G);

krplje – priprava, spletena iz vrvce in med dvema locnoma za prenašanje stelje in krme na hrbtu (Po); / (SP); **krplja** -e ž (ř) nar. *vzhodno priprava iz ovalnega obroča in vrvi, ki se uporablja za prenašanje zlasti krme*: oprtati si krplje; naložil je polne krplje trave (2/2; SSKJ); **krplja**, *pl.* krplje, ein Netz mit zwei gebogenen Seitenhölzern, die zusammengeschnitten dasselbe schließen; es dient zum Tragen von Heu, Stroh, Streu u. dgl., *Mur., Kres, vzhŠt.*; — (o velikih ustih), C. (2/2; Pl); **krple** ž. mn. *mrežasta košara (iz vrvic) za prenašanje listja/slame* (1/1; G);

ksébni (junec) – junec na levi strani, ob gonjaču; junec na drugi ali na desni strani ojesa je *ódsební* (Po); -a -o (ê) star. *levi*: ~ konj **ksébni** -ega m živ. (ê) star. *levi konj*, vol: pognati ~ega (1/1; SP); -a -o prid. (ê) pri vpreženi živini *levi*: ksební konj, vol / na ksebno stran je vpregel kravo; sam.: pognati ksebnega (1/1; SSKJ); **ksébən**, -bna, *adj.* na levi strani idoč: ksébni konj, das Sattelpferd, *Jan. (H.)*. (1/1; Pl); **ksébji** -a -o *ksební/tak ob človeku* (1/1; G);

kúkerli – okence v steni med kuhinjo in izbo ali hiško (Po); / (SP); / (SSKJ); / (Pl); / (G);

kúmen – prizidek pri peči; / (SP); -a in -mna m (û) nar. vzhodno *polica pred odprtino kmečke peči*: na kumenu je stalo več loncev (1/1; SSKJ); **kumən**, -mna, *m.* ein Vorsprung beim Ofen, der als Sitz dient, *BlKr.*; — prim. kómen. (2/2; Pl.); *delovna plošča/kamen pred krušno pečjo* (1/1; G);

litke – meča (Po); / (SP); **lítka** -e ž (î) nav. mn., nar. vzhodno *meča*: brcniti koga v litke (1/1; SSKJ); / (Pl); **lítka** ž *meča na nogi* (1/1; G);

ljúdski – tuj (Po); star. delati škodo na ~em, po ~em *na tujem, po tujem* **ljúdskost** -i ž, poj. (û) (2/2; SP); star. *ki ni domač, tuj*: domači in ljudski mlatiči; stanovati v ljudski hiši; posestvo je prišlo v ljudske roke (4/4; SSKJ); fremd; ljudsko blago; ne hodite za ljudskimi bogovi, *Dalm.*; gledati po ljudskih ženah, *Dalm.*; v ljudski deželi, *Dalm.*; na ljudske stroške, *Cig.*; posestvo je prišlo v ljudske roke, *Zv.*; ljudske lase nositi, falsches Haar tragen, *Polj.* (4/4; Pl); **lűcki** -a -o *tuj, nepoznan* (1/1; G);

mášarji – obiskovalci maš (Po); / (SP); -ja m (â) nar. *obiskovalec maše*: zgodnji, zakasneli mašarji; gruča mašarjev (1/1; SSKJ); / (Pl); / (G);

mošáncke – rumenkasta pozna jabolka (Po); / (SP); **mošánčka** -e ž (â) nar. štajersko *mošancelj*, *mošanček*: jesti mošančko (1/2; SSKJ), **mošánček** -čka m (â) *drobnejše rumeno zimsko jabolko*: spraviti mošáncke za zimo (2/2; SSKJ); / (Pl); **moškàncar** m *vrsta jabolk, mošancelj* (1/1; G);

nadájati – dojit (otroka) (Po); / (SP); -am nedov. (â) nar. vzhodno *dojiti*: nadajati otroka (1/1; SSKJ); **nadâjati**, -am, *vb. impf. ad* nadojiti: säugen, *C., Volk.-M., ogr.-Valj. (Rad), vzhŠt.* (2/2; Pl.); dojit (otroka) (1/1; G);

nájga – pijača iz nagnjenega polovnjaka; tudi v prenesenem pomenu (Po); / (SP); -e ž (â) nar. vzhodno *ostanek vina* (v *sodu*): tudi najgo so že popili; motna najga // *ostanek česa tekočega sploh*: kuhar ima v kotlu samo še najgo (1/1; SSKJ); / (Pl); **nàjga** ž *preostanek* (npr. *tekočine*) (1/2; G);

nakášati – sproti kositi (Po); / (SP); / (SSKJ); / (Pl); / (G);

namikávanje – mikastenje z rokami (Po); / (SP); / (SSKJ); / (Pl); / (G);

nástel – nastil, stelja (Po); / (SP); **nástelj** in **nástel** -i ž (á) nar. vzhodnoštajersko *stelja*: pripravljati nastelj (1/2; SSKJ), **nástelja** -e ž (ē) nar. *stelja*: pripraviti nasteljo; iti v gozd po nasteljo / listje za nasteljo (2/2; SSKJ); **nástel**, *m.* = nastil, *Mik., Valj. (Rad)*; (**nástel**, -stla, *vzhŠt.*). (Pl); **nástil** *m stelja* (1/1; G);

návek – zmeraj, vedno (Po); / (SP); prisl. (á) nar. vzhodno *zmeraj, zmerom*: navek ne bo živel / njeno trpljenje mi je za navek ostalo v spominu (1/1; SSKJ); **návek**, *adv.* = zmerom, immer, *kajk.- Vest.* (1/1; Pl); / (G);

návli (v Prekmurju navili) – manjše kopice sena, ki jih natakneš na vile (Po); / (SP); / (SSKJ); / (Pl); / (G);

oblíkovci – iz okleščenege vejevja nasekana drva (Po); **oblíkovec** -vca *m z* -em (í; î) les. podpreti strop s hrastovimi ~i; pokr. naročje ~ev *polen* (1/1; SP); **oblíkovec** -vca *m* (î) 1. nar. *okroglo, nerazcepljeno poleno; okroglica*: nasekati naročje oblikovcev (1/2; SSKJ), 2. les. *drobnejši neobdelan les, ki se uporablja zlasti za opornike*: rov so podprli s hrastovimi oblikovci (2/2; SSKJ); **oblíkovac**, -vca, *m.* ein runder, noch unbehauener, unabgezimmelter Baumstamm, *V.-Cig.*; — der Prügel, *SlGor.*; okroglo (oblo) poleno, *Litija*; oblikovci, das ungespaltene Prügelholz, das Knüttelholz, *V.-Cig., Pjk. (Črt.)*, *vzhŠt.*; (nam. oblikavec?). (1/1; Pl); / (G);

ódsebni – gl. ksebni (Po); star. *desni*: ~ konj **odsébni** -ega *m živ.* (ē) star. *desni konj, vol*: pognati ~ega (1/1; SP); pri vpreženi živini *desni*: odsebni konj, vol ◊ geom. odsebna senca *senca na tvorbi, ki jo povzroča del te tvorbe ali druga tvorba* (1/1; SSKJ); / (Pl); **ódsebbi** -a -o *desni v vpregi* (1/1; G);

ókol – ograda za živino (za svinje) (Po); / (SP); **okòl** -òla tudi ókol -a [ou] *m* (ö ó; ô) nar. *ograjn prostor (ob hlevu) za izpuščanje živine*: spustiti svi-

nje v okol (1/1; SSKJ); **okòł**, -kòła, *m.* 1) eine Umzäunung (für Schweine, Schafe), der Viehhof, *Mur., Jan., Danj.- Mik., C.... (Vest.), Trst. (Let.);* — ein umzäunter Weideplatz, *vzhŠt.*; — der eingefriedete Platz um ein Haus herum, *SlGor.* (1/2; Pl); **òkol m ograda za živino (ob domačiji)** (1/1; G);

óplen – sprednji del voza (Po); **oplèn** -éna *m* (ě ě) *kmet. |prečni premični drog na vozu|* (1/1; SP); **oplèn** -éna *m* (ě ě) *agr. premično nameščen prečni drog na sprednjem in zadnjem delu voza, v katerega se vtaknejo ročice: zaradi prevelike teže se je oplen prelomil* ◇ *žel. naprava za prevoz dolgih tovorov na dveh med seboj spetih odprtih vagonih* (1/1; SSKJ); **oplèn**, -plèna, *m.* pri vozu na prednji in zadnji premi on les, v kateri sta vtaknjeni ročici, *Goriš., Lašče- Erj. (Torb.), BlKr.;* der Kipfstock, *Cig.;* prednji o., der Wendeschommel, *Rib.- M., C.;* — tudi prednji in zadnji del voza pri žagi, *Notr.;* — **óplen**, *gen. óplèna, Goriška ok.- Erj. (Torb.), BlKr.;* **óplen**, *gen. oplèna, Lašče- Erj. (Torb.), Štek.* (1/1; Pl); / (G);

ópravka – opravilo okoli živine (Po); / (SP); **oprávka** in **ópravka** -e *ž* (â; ô) *nar. vzhodno delo z živino: začeti z opravko* (1/1; SSKJ); / (SSKJ); / (Pl.); **òpravca ž opravki pri živini; krmljenje živine** (1/1; G).

Delo samo pa vendarle nudi še kar nekaj besedja, ki je »neštajerskemu« oz. prleškemu bralcu tuje, torej ne sodi v nabor knjižnega izrazja, avtor pa ga ni zapisal v slovarček. Tako najdemo npr.: *v kajhi* (5), *poba* (5), *baba* (16), *kravše* (19), *maličko* (20), *štimana* (21), *komí, po komijevsko* (27), *Toplekovo deklino* (28), *pri žlahti* (30), *lamentirati* (37), *varji se ji preblizu* (37), *ste vtečale?* (50), *proti gimnu* (57), *v gatah* (59), *tudi dverce so že zaškripnile* (66), *lampe prinesi* (67), *drvéna* (70).

Celoten Potrčev slovarček zajema 90 besed, od tega je besednovrstno 72 samostalniških besed, 4 pridevniške besede, 10 glagolov in 4 prislovi (v analiziranem gradivu od *b* do vključno *o* je 41 besed, od tega 31 samostalniških besed, 4 pridevniške besede in 4 glagoli ter 2 prislova, torej je v analizo zajet primerljiv besednovrstni vzorec). Druge narečne besedne vrste, ki bi bile po avtorjevem mnenju potrebne razlage, v slovarčku niso zastopane.

Velika večina analiziranih besed je zapisana vsaj v katerem izmed priročnikov slovenskega jezika, ki so bili zajeti v analizo. Izjema je 8 besed, katerih razlago najdemo le v Potrčevem slovarčku (*črmljen* – rdečkast; *čúnika* – mlada svinja; *júžast* – moker ali topel kot odjuga; *kljúbetnost* –

kljubovanje; *krmínje* – gl. žmikanje; *kúkerli* – okence v steni med kuhinjo in izbo ali hiško; *nakášati* – sproti kositi; *namikávanje* – mikastenje z rokami), kar izkazuje nerabo v sodobnem slovenskem jeziku, vprašljiva pa je tudi raba v sodobnem narečnem jeziku, saj besedja ni moč najti niti v Rajhovem narečnem slovarju (2010).

Današnja narečno vprašljivost izkazuje besedje, ki ga ni najti v Rajhovem narečnem slovarju (*grólike*, *jarčiti se*, *mášarji*, *návli*), od česar je iztočnica *grólike* v SSKJ označena s kvalifikatorjem *nar. vzhodno*, *jarčiti se* in *mášarji* z *nar.*, iztočnica *návli* pa v SSKJ ni zapisana.

Kar 27 geselskih iztočnic izkazuje narečno rabo v Pleteršnikovem slovensko-nemškem slovarju, od tega so najpogostejše geselske iztočnice z oznako *vzhŠt.* 'vzhodnoštajersko' (*doklič*, *jarčiti se*, *kánkole*, *kórant*, *kložja*, *krplje*, *nadájati*, *nástel*, *oblíkovci*, *ókol*),¹⁹ 4 iztočnice so brez katerega koli kvalifikatorja, običajno le z oznako avtorja, ki je besedo uporabljal (*bábica*, *ceketáti*, *kúmen*, *ljúdski*), pogost je zapis geselskih iztočnic z oznako *kajk.* 'kajkavsko' (*fáčuk*, *kámenščice*, *návek*), redkejši pa zapis geselskih iztočnic, označenih s kvalifikatorjem *Št.* 'štajersko' (*góž*), *SlGor.* 'slovenskogoriško' (*klójci*), pojavljajo pa se tudi kvalifikatorji drugih narečnih skupin, tj. v enem primeru več oznak za primorsko in dolensko narečno skupino: *Goriš.* 'goriško', *Lašče*, *Notr.* 'notranjsko', *Goriška ok.* 'goriška okolica' (*óplen*).

V SSKJ je najpogostejši kvalifikator analiziranega besedja *nar. vzhodno* 'narečno vzhodno' (*dójva*, *fáčuk*, *gántarji*, *grólike*, *klójci*, *krplje*, *kúmen*, *litke*, *nadájati*, *návek*, *ópravka*), pojavljajo pa se še kvalifikatorji *nar. 'narečno'* (*blánja*, *doklič*, *jarčiti se*, *kánkole*, *mášarji*, *oblíkovci*, *ókol*), *nar. štajersko* 'narečno štajersko' (*kórant*, *mošánčke*), *nar. vzhodnoštajersko* 'narečno vzhodnoštajersko' (*nástel*), *nar. vzhodno* 'narečno vzhodno' (*ópravka*), *fáčuk* poleg kvalifikatorja *nar. vzhodno* označuje še kvalifikator *ekspr.* 'ekspresivno', v geselski iztočnici *ljúdski* je najti kvalifikator *star.* 'starinsko', nekaj iztočnic pa kljub drugotnemu pomenu kvalifikatorja nima (*bábica*, *góž*).

Več kot polovica analiziranih geselskih iztočnic, torej 25, v SP ni zapisanih, to je bilo zaradi dejstva, da je SP najsodobnejši slovenski normativni priročnik, pravopis s slovarskim delom, tudi pričakovati. Ostale geselske iztočnice, ki so v SP vendarle zapisane, imajo bodisi socialno-zvrstni kvalifikator *pokr.* 'pokrajinsko pogovorno' (*doklič*, *oblíkovci*), *pokr.*

¹⁹ Navedene besede so zaradi preglednosti zapisane v obliki, kot jo najdemo v Potrčevem romanu *Na kmetih*, ne glede na siceršen zapis v posameznem priročniku.

vzh. 'pokrajinsko vzhodno' (*fáčuk*), knj. pog. 'knjižno pogovorno' (*bábica*) bodisi druge kvalifikatorje, npr. *slabš.* 'slabšalno' (*ceketáti*), *nardp.* 'narodopisje' (*kórantí*), *star.* 'starinsko' (*ksébni*, *ljúdski*, *ódsebni*), *kmet.* 'kmetijstvo' (*óplen*), *les.* 'lesarstvo' (*oblíkovci*) ali pa kvalifikatorja nimajo (*góž*).

Večina besed je, ne glede na slovar, pomensko tako ozkih, da se pojavljajo le z enim, tj. iskanim pomenom, nekateri kot drugi ali tretji pomen, zelo redki pa so tisti, ki se pojavljajo kot eden izmed štirih ali celo več pomenov (npr. *bábica*). Zanimivo je, da se v SSKJ pojavlja nekaj geselskih iztočnic, ki so bile v slovar zapisane na podlagi Potrčevega izrazja, zapisa-nega v njegovih delih (*grólike*, *kánkole*), in so za ponazarjalnim gradivom označene kot (I. Potrč).

Naglas v SP in SSKJ je večinoma zapisan kot v Potrčevem slovarčku, Pleteršnikov in Rajhov slovar pa označujeta tudi narečni izgovor; v Pleteršnikovem slovarju sta zapisana padajoča in rastoča akcentuacija (circumflectirana in akutirana, upoštevajoč kvantiteto), Rajhov zapis pa poleg poknjiženega, ki je zapisan v gradivu, vsebuje natančen narečni zapis izgovora (npr. *blánja* – *blàja* ž [b'laĵa -e], ki predvsem natančno opozarja na kračino v besedju in na druge glasovne posebnosti (npr. nosni izgovor, redukcije samoglasnikov ipd.).²⁰

Narečnost se kaže tudi v izpustu posameznih glasov, npr. soglasnikov (*raztegnjen ko krapavca* 'kot'), zaradi narave narečja redko tudi samoglasnikov, časovna odmaknjenost pa je prikazana z rabo vikanja, redko tudi še onikanja (*sem jih našel* 'mater' (Potrč 2004: 30)).

Analiza filmskega govora glavnih likov

O govorni podobi filmskih likov v *Rdečem klasju* beremo (Zorman 2009: 175), da so »kritiki pozdravili govorno podobo igralskih kreacij: večinoma so pohvalili hrvaški naglas Šerbedžije, ki naj bi deloval zraščeno v naravni kolorit vzhodne Slovenije, Dravskim poljem (po Kermauner 1988: 219), obenem pa jih je zmotila nenaravna mešanica dialekta in knjižnega oziroma zbornega govora, pri čemer je šibkost utemeljena v slednjem – tako rekoč gledališkem govoru, ki ohranja tradicijo lepe in čiste knjižne besede, kar pa v kmečkem okolju deluje izumetničeno in nenaravno«.

²⁰ Namen prispevka ni bila natančna glasoslovna analiza, zato dialektološki zapis ni vključen v gradivo.

Analiza dialoškega dela uprizorjenega besedila kaže, da je govor film-skih likov zelo blizu knjižni normi na oblikoslovni in skladenski ravni, prvine narečja in pokrajinsko pogovornega jezika pa se izražajo predvsem v naglasnem mestu in v besedišču, in sicer od lika do lika v različni meri. Razlike v govoru se kažejo pri izgovoru soglasnikov, pri izgovoru samoglasnikov v naglasnem mestu in kvaliteti ter v besedišču. Slišijo se tako knjižna slovenščina, od narečij pa le posamezne značilnosti, večinoma skupne panonski narečni skupini, ter hrvaški jezik. Režiser tako ni imel namena podati vtisa avtentičnosti govora kraja in pokrajine dogajanja, še manj pričarati popolnoma avtentični govor, ki na Ptuju in okolici spada v prleško narečje, to pa skupaj s haloškim, slovenskogoriškim in prekmurškim narečjem tvori panonsko narečno skupino, niti govora Gomile, kjer se film dogaja, ki tudi še ne spada v štajersko narečno skupino.

Predstavljeni so rezultati analize govora osrednjih likov – Južeka Hedla, Zefe ter hčerk Hane in Tunike – ter vpogled v govor drugih likov.

Južek Hedl. Glavni lik prihaja iz Razkrižja in je po očetu Štajerec, po materi Zágorec, njegov govor je večinoma slovenska knjižna različica, a vseeno odraža izvor in identiteto glede na roditelje, saj se prepleta z elementi panonske narečne skupine, močan je vpliv hrvaščine, posebej v izgovoru in besedju, zlasti se kaže v kletvicah in čustveno zaznamovanih besedah. Narečne značilnosti se kažejo pri izgovoru soglasnika *l* (knjižno dvoglasniški [ɫ]) znotraj besede pred soglasnikom *'dɔ:lgo* (že dolgo stoji); fonem *v* se v izglasju izgovarja kot *f k'ri:f²¹* (nisem jaz kriv); izgovor samoglasnikov *o* in *e* je narečno ozek za knjižno široka samoglasnika: *dóbro*, *zadósti*, *iz vóde*, *kónja*, *tvója*, *téta*; pojavlja se značilen naglasni umik na levo: *zápri usta*, *zápri gobec*, *ni slábo*, *ne sádite rožic*. Samoglasnike, ki so v knjižni in narečni slovenščini ozki, pod vplivom hrvaščine izgovarja široko: *Kaj me tako glêdaš?*, *da bi pêla*, *preklêta*, *Sem jaz svêtec* ...; pojavlja se hrvaški izgovor zlogotvornega *r* *'brž* ('brž'); pri glagolu *biti* v 1. osebi ednine *prišlek sam*, *s teboj sam*, *Štajerac sam* (sl.²² 'sem') in 3. osebi množine *vojskina leta su* za *mano* (sl. 'so'), *Štajerac*, *na svidanje* (sl. 'Štajerec', 'na svidenje'); hrvaško besedje *Uzmi to prdalo* 'avto džip', neču više, *Rad bi govorio s teboj.*, *Rad bi ti nekaj poveda.*, *Za mesec dni ja grem v Rusijo*, *mi je obečao*, *bogmi bogme*.

²¹ Z dialektološkim zapisom sta ponazorjena samo primera za narečne izgovorne posebnosti.

²² Legenda: sl. → slovensko.

V oblikoslovju gre večinoma za knjižno rabo, narečne posebnosti so redke: uporaba vprašalnega zaimka *kaj* v oziralnem odvisniku namesto oziralnega *kar*: *Kaj je bilo, je bilo*; panonska narečja ohranjajo dvojino: *pa dajva*. Zasledimo tudi vzhodnopokrajinski izraz *lepa deklína* (SP 2001: deklina – pokr. vzh. 'dekle').²³ Hrvaški vpliv se kaže tudi v oblikoslovju, in sicer osebni vprašalni zaimek *ko* za slovenskega *kdo*: *Ko si ti, baraba, a?* in krajevni vprašalni *gdje* za *kje*: *Gdje ti je mati?*

Posebej pa nemiren karakter podkrepijo številne kletvice: *jebemti, sem se zajebal* /.../, *mater mu božju, ti mater božju, jebemti mater*, in nizke besede: *gobec* (SP 2001: gobec – nizk. 'obraz; usta').

Glede na poreklo lika v filmu je bila izbira igralca uspešna. Njegov govor izraža tako slovenske in hrvaške korenine.

Zefa, hčeri Hana in Tunika. Pri vseh treh Toplečkah je slišati večinoma knjižni izgovor, ki je najbolj izrazit pri Tuniki. V Zefinem govoru je v soglasniškem sklopu *-lj-* ohranjen le nemehčani del sklopa: *strelajo, nedele* (streljajo, nedelje); samoglasnika *e* in *o* izgovarja ozko: *réklo, vódo, po svóje*; slišimo *o*-jevski izgovor deležnika moškega spola na *-l*: *ne bo prišo, da si prišo*; samoglasniški upad sredi besede: *oskubli*; pojavlja se značilen naglasni umik na levo: *kaj zíjate, prêveč trde oči imaš, preséliti v mlin, je prišla, ti bi lahko skóčila*. Pojavljajo se slabšalne besede: *Kaj zíjate?* (SP 2001: zijati – slabš. 'radovedno gledati'). Izstopajo knjižne formulacije in izgovor, ki delujejo glede na okolje in poreklo popolnoma odtujeno: *Mar je to za ljudi?, pozabíla ...* Tudi pri Hani slišimo v soglasniškem sklopu *-lj-* ohranjen le nemehčani del sklopa *nedele* (nedelje); samoglasnika *e* in *o* izgovarja ozko: *óča, pópek, snópek, móгла, bóžji vólek*; sliši se redukcija polglasnika in prehod končnega *-m* v *-n*: *sn* za prvo osebo ednine glagola *biti* 'sem'; v besedju se pojavi tudi germanizem *do konca scérala* v pomenu 'izčrpala' (Debenjak 2003: verzehten tudi 'izčrpati, izčrpavati'). Tunikin govor je najbolj knjižen, v okolju deluje celo tuje: *Pomagájte!*, v primeru tudi *óča so radi* dolgi širok izgovor *o*-ja in intonacija, bliže gorenjskemu narečju, daje vtis izumetničenosti.

Za druge like je prav tako večinoma izbrana knjižna govorica, in sicer za kmete in komunistične aktiviste. Aktivist Janža govori knjižno, prisotni so elementi narečnega – naglasni umik: *te láhko potégnejo, (láhko)*, ožine pri izgovoru samoglasnikov: *zapómni si*, samoglasniški upad sredi besede, na besednem vzglasju in izglasju: *omenla, bomo meli, ne gre kar*

²³ Legenda: SP 2001 → Slovenski pravopis 2001.

tak; o-jevski izgovor deležnika na -l: *boš prišo*, pri besedju pa se pojavijo pokrajinsko obarvane, neknjižne ljudske, slabšalne, celo nizke: *deklina* (SP 2001 *deklína* – pokr. vzh. ‘dekle’), *ne bo ti gratalo* (SP 2001 *ratati* – neknoj. ljud. ‘uspeti’), *prokleta baba* (SP 2001 *baba* – slabš. ‘ženska’), *ti boš krvavo scal* (SP 2001 *scati* – nizk. ‘opravljati malo potrebo’), *sрати* (SP 2001 *sрати* – nizk. ‘iztrebljati se’), *drek* (SP 2001 – nizk. ‘blato, govno, iztrebki’), *rit* (SP 2001 – nizk. ‘zadnjica’). Tudi drugi aktivisti govorijo knjižno, aktivist Lojze – *Pogovôri se z Janžo*, agitatorica Liza, le štetje je narečno (*trideset osem, trideset devet ...*), uporablja pa tudi nizke besede *si se zasral* (SP 2001 – *zasrati se* nizk. ‘izgubiti ugled’).

Dodajmo še nekaj primerov govora kmetov, ki delujejo odtujeno prav zaradi knjižne izreke: kmet Sergej: *se je správil náme, da bi me zlômil*; kmet Franc: *ker sem hôtel*; kmetica Štefica: *vsekákor si ti málo glúh, Janža*; kmet Vinko: *da bólje ne bi môglo, popéval v nebéškem zbôru*. Redko lokalno narečno slišimo govoriti kmeta, ki orje: *nêmre biti dôbro*; fant, ki nese prašiča in vrečo na ramenih, zveni, kot bi bral: *Jòj, stríc Jánža. Déda sem kómaj okróg prinésel, niti slíšati ni hôtel o tém* ipd.

Posebej velja opozoriti na govor v zaporu na koncu filma, saj kmetje govorijo knjižno, eden izmed likov pa se sicer odmakne od knjižne govorice, vendar v smeri gorenjskega narečja.

Sklep

Roman je avtor zapisal v knjižni slovenščini, mestoma pa podkrepil lokalno pripadnost s posameznimi narečnimi besedami z Dravskega polja (*čúnika, fáčuk, kámenščnice, kánkole, pócje, rájce, sčájmati se, štalínke, večérko ...*). Velika večina analiziranih besed je zapisana vsaj v katerem izmed priročnikov slovenskega jezika, ki so bili zajeti v analizo. Potrčeve besede, zapisane v SP, SSKJ, Pleteršnikovem in Rajhovem slovarju, potrjujejo živost še v današnji rabi in s tem prisotnost Potrča tudi v 21. stoletju.

Govor filmskih likov se samo v naglasnem mestu in v besedišču oddaljuje od knjižne različice, vendar od lika do lika v različni meri, najbolj pri glavnem liku Južeku Hedlu, manj pa v govoru vseh treh Toplečk, najmanj v govoru Tunike. Med stranskimi liki je v večji meri slišati knjižno govorico, tudi med kmeti in ne le med komunističnimi aktivisti, izstopajo le nekateri redki liki.

Viri in literatura

Viri

Ivan Potrč, 2004: *Na kmetih*. Ljubljana: DZS. 258 str.

Rdeče klasje [Videoposnetek], 2003./Po motivih romana Na kmetih Ivana Potrča; avtor literarne predloge Ivan Potrč; režija Živojin Pavlović 1 videokaseta (VHS, PAL) (ca 85 min): barve, zvok. Ljubljana: Andromeda, 2003, p 1970.

Ivan Potrč, *Na kmetih, scenarij, rokopis v dveh različnih ovojih*; na prvem piše Uvod, v njem je 11 listov A5-formata, v drugem pa Prepir s Šprahovim ..., 22 listov A5-formata; vse skupaj je v rdeči kuverti istega formata. Škatla št. 2, 68.

Ivan Potrč, *Na kmetih – delovni rokopis*, 5 večjih in 2 manjša lista, v ovoju. Škatla št. 1, 22.

Literatura

Boris Bogataj, 1983: Izbrana dela Ivana Potrča. Glas, 2. 8. 1983.

Silvija Borovnik, 2001: Pripovedna proza. *Slovenska književnost III*. Ljubljana: DZS. 145–201.

Jožica Čeh, 2006a: Dialektizmi v Potrčevi prozi. V: *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*. Zora 41 (ur. M. Koletnik, V. Smole). Maribor: Slavistično društvo Maribor, 183–189.

Jožica Čeh, 2006b: O Potrčevi predvojni pripovedni prozi. Ljubljana: JiS (*Tisk. izd.*). [Tiskana izd.], letn. 51, št. 5, [15]–23. <http://www.jezikinslovstvo.com/pdf/2006-05-Razprave-JozicaCeh.pdf>. Pridobljeno 21. 7. 2013.

Jožica Čeh Steger, 2012: O Potrčevi zgodnji kratki prozi. Spremnja študija. Ivan Potrč: *Prepovedano življenje*. Maribor: Litera. (Knjižna zbirka Piramida). 277–304.

Doris Debenjak, 2003: *Veliki nemško-slovenski slovar* [Elektronski vir]. Ljubljana: DZS.

Bogomil Gerlanc, 1969: Roman Ivana Potrča v angleščini. Primorski dnevnik, 10. 8. 1969.

Kari Gibson, 2004: *English only Court Cases Involving the U.S. Workplace: The Myths of Language Use and the Homogenization of Bilingual Workers' Identities*. Dostopno 25. 7. 2013: [http://www.hawaii.edu/sls/uhwpsl/22\(2\)/Gibson.pdf](http://www.hawaii.edu/sls/uhwpsl/22(2)/Gibson.pdf).

France Koblar, 2013: Potrč Ivan. *Slovenski biografski leksikon*. 1925–1991. <http://ezb.ijs.si/fedora/get/sbl:2245/VIEW/>. Pridobljeno 21. 7. 2013.

Mihaela Koletnik, 2007: Besedje v severovzhodnem narečnem prostoru, 347–423. *Besedoslovne spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*. Maribor: Slavistično društvo.

Mihaela Koletnik, 2007: Prleška vinogradniška terminologija, 389–400. *Besedoslovne spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*. Maribor: Slavistično društvo.

Krajevni leksikon Slovenije. 1995: Ljubljana: DZS. 313–315.

Igor Koršič, 2006: Nekaj o umetnosti neumetniškega govora v filmu. *Kolokvij o umetniškem govoru*. Ljubljana: Akademija za gledališče, radio, film in televizijo. 160–166.

Tine Logar, Jakob Rigler, 1993: *Karta slovenskih narečij*. Karto priredila: Tine Logar in Jakob Rigler na osnovi Ramovševe Dialektološke karte slovenskega jezika, novejših

raziskav in gradiva Inštituta za slovenski jezik ZRC SAZU. Besedilo: Tine Logar. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga, 1993 (zemljevid).

Irina Makarova, 2004: Jezikovno prilagajanje in variantnost pogovorne ljubljansčine. Kržišnik, Erika (ur.): *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti. Obdobja 22. Metode in zvrsti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 287–296.

Dušan Mevlja, 1993: Ivan Potrč – osemdesetletnik. Knjižni razgledi, 19. 1. 1993, št. 10, 15.

Martina Orožen, 2003: *Razvoj slovenske jezikoslovne misli*. Zora 26. Maribor: Slavistično društvo.

Stojan Pelko, 2008: Rojstvo misli iz filma. *Spisi o govoru*. Primož Vitez (ur.). 161–172.

Valentina Plahuta Simčič, 2012: Nekoč je bila literatura na filmu, danes je ob njem. *Delo*, 20. 11. 2012. Dostopno 25. 7. 2013: <http://m.delo.si/clanek/229283>.

Katja Podbevšek, 1983: Filmski govor in film Učna leta izumitelja Polža. *Jezik na odru, jezik v filmu*. Ljubljana: Mestno gledališče ljubljansko. 294–300.

Breda Pogorelec, 1965: Vprašanja govornega jezika. *Jezikovni pogovori*. Ljubljana: Cankarjeva založba. 132–156.

Breda Pogorelec, 1998: Jezikovno načrtovanje govornega jezika pri Slovencih. *Jezik za danes in jutri*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije: Inštitut za narodnostna vprašanja. 56–65.

Denis Poniž, 1971: Pristna atmosfera obdravske pokrajine. [S. l.: s. n.] 2. februar 1971, 21.

Bernard Rajh, 1999: Nekatere naglasne premene v oblikoslovju severozahodnega prleškega govora. V: Zorko, Zinka (ur.), Koletnik, Mihaela (ur.). *Logarjev zbornik: referati s 1. mednarodnega dialektološkega simpozija v Mariboru*, (Zora, 8). Maribor: Slavistično društvo. 137–147.

Bernard Rajh, 2001: Cerkenvenjaški govor. V: Rajh, Bernard (ur.), Toš, Marjan (ur.). *Podobe kraja: zbornik Občine Cerkenvenjak*. Cerkenvenjak: Občina: Slovenskogoriški forum. 259–277, ilustr.

Bernard Rajh, 2002: Gradivo za severozahodnoprleški narečni slovar. V: Jesenšek, Marko (ur.), Rajh, Bernard (ur.), Zorko, Zinka (ur.). *Med dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika: ob življenjskem in strokovnem jubileju prof. dr. Martine Orožen*, (Zbirka Zora, št. 18). Maribor: Slavistično društvo. 117–123.

Bernard Rajh, 2003: Besedje in besedne zveze v severozahodnoprleškem govoru. V: Zorko, Zinka (ur.), Koletnik, Mihaela (ur.). *Glasoslovje, besedoslovje in besedotvorje v delih Jakoba Riglerja*, (Zora, 25). Maribor: Slavistično društvo. 118–134.

Bernard Rajh, 2004: Vzhodnoštajersko besedje v Pleteršnikovem slovarju. V: Jesenšek, Marko (ur.). *Besoslovne lastnosti slovenskega jezika: slovenska zemljepisna imena*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije; Pišec: Društvo Pleteršnikova domačija, 2004. 225–230.

Bernard Rajh, 2004. Besedno prevzemanje iz nemščine v severozahodnoprleški govor. *Ann. Ser. hist. sociol.* Let. 14, št. 1, 195–202, zvd.

Bernard Rajh, 2005: Severozahodnoprleška osebna imena. V: Jesenšek, Marko (ur.). *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika*, (Zbirka Zora, 32). Maribor: Slavistično društvo. 98–105.

Bernard Rajh, Melita Zemljak Jontes, 2005: Instrumentalno-slušna določitev samoglasniških sestavov obrobne prleškega govora. *Glas. ZRS Koper*. Letn. 10, št. 3, 32.

Bernard Rajh, 2006: Glagoli v severozahodnoprleškem govoru. V: Koletnik, Mihaela (ur.), Smole, Vera (ur.). *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*, (Zbirka Zora, 41). Maribor: Slavistično društvo. 399–406.

Bernard Rajh, 2008. Tipologija in razvrstitev naglašanih samoglasnikov v severozahodnoprleškem govoru. V: Toporišič, Jože (ur.). *Škrabčeva misel VI: zbornik s simpozija 2007*. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. [81]–99.

Bernard Rajh, 2010: *Gúcati po antújoško: gradivo za narečni slovar severozahodnoprleškega govora*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.

Fran Ramovš, 1931: Karta slovenskih narečij.

Slovar slovenskega knjižnega jezika, 2000. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Spletna izdaja: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>.

Slovenski pravopis, 2010. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Spletna izdaja: <http://bos.zrc-sazu.si/sp2001.html>.

Stanko Šimenc, 1983: *Slovensko slovstvo v filmu*. Ljubljana: Mestno gledališče ljubljansko.

Stanko Šimenc, 1996: *Panorama slovenskega filma*. Ljubljana: DZS.

Ivo Škarić, 2000: *Temeljci suvremenog govorništva*. Zagreb: Školska knjiga.

Marcel Štefančič, jr., 2005: *Na svoji zemlji – Zgodovina slovenskega filma*. Ljubljana: Umco. Rdeča Premiera. Knjižna zbirka Premiera št. 50. 78–80.

Bojan Štih, 1954: Ivan Potrč – Na kmetih. *Naša sodobnost*, letnik 2, številka 9, 848–856.

Ančka Šumenjak, 1971: Še o filmu »Rdeče klasje«. *Kmečki glas*. 24. 2. 1971. Št. 2. Str. 15.

Jože Toporišič, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Jože Toporišič, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.

Alenka Valh Lopert, Mihaela Koletnik, 2011: Mariborščina kot identitetni dejavnik v radijskem diskurzu. *Časopis za zgodovino in narodopisje*. Letn. 82 = n. v. 47, zv. 1, 121–134.

Zinka Zorko, 1998: *Haloško narečje in druge dialektološke študije*. Zora 6. Maribor: Slavistično društvo, 50.

Zinka Zorko, 2009: *Narečjeslovne razprave o koroških, štajerskih in panonskih govorih*. Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti.

Barbara Zorman, 2009: *Sence besede: filmske priredbe slovenske literature*. Koper: Anales.

Spletni viri

http://sl.wikipedia.org/wiki/Ivan_Potr%C4%8D. Pridobljeno 23. 7. 2013.

[http://sl.wikipedia.org/wiki/%C5%A0tajerska_\(vojvodina\)](http://sl.wikipedia.org/wiki/%C5%A0tajerska_(vojvodina)). Pridobljeno 21. 7. 2013.

http://sl.wikipedia.org/wiki/Pokrajine_v_Sloveniji. Pridobljeno 21. 7. 2013.

http://www.arhiv.svlr.gov.si/si/delovna_podrocja/podrocje_lokalne_samouprave/pokrajine/pokrajine_arhiv/index.html. Pridobljeno 21. 7. 2013.

POTRČ'S NOVEL *NA KMETIH* (IN THE COUNTRY) IN PAVLOVIČ'S FEATURE FILM *RDEČE KLASJE* (READ EARS)

Summary

The treatise concentrates on the shift from the written word to the spoken realisation in the film *Rdeče klasje* (*Red Ears*) (1970), which is based on the themes from Potrč's novel *Na kmetih* (*In the Country*) (1954) and was directed by Živojin Pavlovič. The novel is written in the standard Slovene language and at times there are also some dialect words from the Drava field to stress the feeling of local belonging (*čúnika, fáčuk, kámenščnice, kánkole, pócje, rájce, sčájmati se, štalínke, večérko* ...). The majority of words analysed was found in one of the Slovene language handbooks considered in this analysis. Potrč's words, registered in *Slovenski pravopis* (*Slovene Spelling*), the *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (*Dictionary of the Slovene Standard Language*), Pleteršnik's and Rajh's dictionary, confirm their vividness in the today's use and with it Potrč's relevance in the 21st century. The today's dialect questionability is presented by words that cannot be found in Rajh's dialect dictionary (*grólike, jarčiti se, mášarji, návli*); the dictionary entry *grólike* is in the SSKJ (*Standard Slovene Language Dictionary*) marked with the qualifier *nar. Vzhodno* (*dialect East*), *jarčiti se* and *mášarji* with *nar. (dialect)*; the entry *návli* is not registered in the SSKJ (*Standard Slovene Language Dictionary*).

27 dictionary entries are marked with dialect use in Pleteršnik's Slovene-German dictionary; the majority of them have the mark *vzhŠt.* 'vzhodnoštajersko' (East-Styria) (e.g. *doklič*), 4 entries have no qualifier, usually only the name of the author who used them (e.g. *ceketáti*). Common are also entry records with the mark *kajk.* 'kajkavsko' (Kajkavian dialect) (e.g. *fáčuk*); seldom are entries marked with the qualifier *Št.* 'štajersko' (Styrian) (*góz*), *SlGor.* 'slovenskogoriško' (Slovenske gorice dialect) (*klójci*). There are also qualifiers for other dialect groups, i. e. in one case more marks for the Primorje and Dolenjska dialect groups: *Goriš.* 'goriško' (Goriška dialect), *Lašče, Notr.* 'notranjsko' (Notranjska dialect), *Goriška ok.* 'goriška okolica' (Goriška surroundings) (e.g. *óplen*).

In the SSKJ (*Dictionary of the Slovene Standard Language*) the most common qualifier of the analysed vocabulary is *nar. vzhodno* 'narečno vzhodno' (dialect East) (e.g. *dójva*); there are also qualifiers like *nar. 'narečno'* (dialect) (e.g. *blánja*), *nar. štajersko* 'narečno štajersko' (dialect Styria) (e.g. *kórantí*), *nar. vzhodnoštajersko* 'narečno vzhodnoštajersko' (dialect East-Styria) (e.g. *nástel*), *nar. vzhodno* 'narečno vzhodno' (dialect East) (e.g. *ópravka*). *Fáčuk* is next to the qualifier *nar. vzhodno* (dialect East) marked also with the qualifier *ekspr.* 'ekspresivno' (expressive). The dictionary entry *ljúdski* has the qualifier *star.* 'starinsko' (ancient) and some of the entries, though secondary in meaning, do not have a qualifier (e.g. *góz*).

More than half of analysed entries are not recorded in *Slovenski pravopis* (Slovene Spelling) and due to the fact that *Slovenski pravopis* (Slovene Spelling) is the most up-to-date Slovene normative handbook, spelling handbook with a dictionary, this was also expected. Other dictionary entries are marked with qualifiers such as *pokr.* 'pokrajinsko pogovorno' (regional colloquial) (e.g. *doklič*), *pokr. vzh.* 'pokrajinsko vzhodno' (regional East) (e.g. *fáčuk*), *knj. pog.* 'knjižno pogovorno' (standard colloquial) (e.g. *bábica*); with other qualifiers, e.g. *slabš.* 'slabšalno' (pejorative) (e.g. *ceketáti*), *nardp.* 'narodopisje' (ethnography) (e.g. *kórantí*), *star.* 'starinsko' (ancient) (e.g. *ksébni*), *kmet.* 'kmetijstvo' (farming) (e.g. *óplen*), *les.* 'lesarstvo' (carpentry) (e.g. *oblikovci*) or they do not have any qualifier (e.g. *góž*).

The story in the film is based only on the theme of the literary material. Even the main character, Južek Hedl, in the novel a local, is in the film former Partisan and a post-war youth activist, who comes to a remote Styria village to persuade the villagers to register for a cooperative. With doing so the director stressed, next to the erotic point of view, the critical evaluation of the agrarian reform. In which way the literary material is shifted in the film language is left to the director. The literary material is only a frame, not an obligation.

The language of the film characters differs in the accents and in vocabulary from the standard form, but the use is different from character to character. The language of the main character, Južek Hedl, is stressed with the dialect phonetic features, like with e.g. narrowness (*dóbro je*), accent shift to the syllable on the left (*zápri usta, ni slábo*), with vocabulary (*deklina, ne zevaj*), which was also influenced by the Croatian pronunciation (syllable-building *r, štajerac sam*); the young activist in the film is at home in Razkrižje, his father is from Styria and mother from Žágorje. In the one of the most emotional and genuine film scenes, in the quarrel between Zefa and Južek, one can hear the Croatian language as the main character's mother tongue.

All the other film characters, Zefa, daughters Hana and Tunika, use in their language the dialect features mostly on the phonetic level (narrowness (*óča, bóži vólek, do kónca, snópek*)), accent shift to the syllable on the left (*priséliti, meni ni láhko, si príšel, sósedi, ako vas ne bi bílo*), semi-vowel reduction and passage *-m > -n (sn)*). They use dialect in vocabulary (*čula sn*), sometimes also in word order (*pa te ja ni mama do kónca scerala*), although the standard language is very much present in the language of all three Toplek women, mostly in Tunika's language. Zorman (2009: 175) stresses this fact when he wrote that film critics were "zmotila nenaravna mešanica dialekta in knjižnega oziroma zbornega govora, pri čemer je šibkost utemeljena v slednjem – tako rekoč gledališkem govoru, ki ohranja tradicijo lepe in čiste knjižne besede, kar pa v kmečkem okolju deluje izumetničeno in nenaravno." ("Disturbed by the unnatural combination of dialect and standard, i.e. written, language and the weakness is based on the later – the so-called theatre language that preserves the tradition of a beautiful and pure written word, which in the county milieu seems to be artificial and unnatural.")

Among the others, mostly supporting actors, the majority speaks the standard language; also the farmers and not only the communist activists as one would expect. Some of the characters stand out for they are truly dialect speakers (while brushing their teeth, while counting (*petdeset ósem, trideset štiri*)); at the end of the film one of the characters is in a prison and as a deviation from the standard language he even uses Gorenjska dialect.

POTRČS ROMAN NA KMETIH (AUF DEM LANDE) IM PAVLOVIČS SPIELFILM RDEČE KLASJE (ROTE ÄHREN)

Zusammenfassung

Der Beitrag ist auf die Übertragung des geschriebenen Wortes in die gesprochene Realisierung im Spielfilm *Rdeče klasje* (*Rote Ähren*) (1970) konzentriert. Der Film wurde nach den literarischen Motiven aus Potrčs Roman *Na kmetih* (*Auf dem Lande*) (1954) unter der Regie von Živojin Pavlovič gedreht. Der Autor schrieb den Roman in der slowenischen Standardsprache und unterstützte teilweise seine lokale Zugehörigkeit mit einzelnen mundartlichen Wörtern des Dravsko polje/Drava Feldes (*čúnika, fáčuk, kámenščnice, kánkole, pócje, rájce, sčájmati se, štalínke, večérko* ...). Die Mehrheit der analysierten Wörter ist wenigstens in einem der Handbücher der slowenischen Sprache, die in der Analyse erfasst wurden, registriert. Potrčs Wörter, die in der *Slowenischen Rechtschreibung* (*Slovenski pravopis*), im *Wörterbuch der slowenischen Standardsprache* (*Slovar slovenskega knjižnega jezika*), *Pleteršniks Wörterbuch* (*Pleteršnikov slovar*) und *Rajhs Wörterbuch* (*Rajhov slovar*) registriert sind, bestätigen noch heutzutage ihre Benutzung und damit auch Potrčs Aktualität im 21. Jahrhundert. Die heutige mundartliche Fraglichkeit weisen die Wörter aus, die auch nicht in Rajhs Mundartwörterbuch zu finden sind (*grólike, jarčiti se, mášarji, návli*), wobei das Stichwort *grólike* im *Wörterbuch der slowenischen Standardsprache* (*Slovar slovenskega knjižnega jezika*) mit dem Qualifikator *nar. vzhodno* (*Dialekt öst.*) gekennzeichnet wird, *jarčiti se* und *mášarji* mit *nar. (Dialekt)*, das Stichwort *návli* ist im *Wörterbuch der slowenischen Standardsprache* (*Slovar slovenskega knjižnega jezika*) nicht registriert.

27 Stichwörter zeigen eine dialektale Benutzung im *Pleteršniks Slowenisch-Deutsches Wörterbuch* (*Pleteršnikov slovensko-nemškem slovar*), von denen sind die häufigsten Stichwörter mit der Bezeichnung *vzhšt.* ‚vzhodnoštajersko‘ (‚Ost-Steirisch‘) (z.B. *doklič*), 4 Stichwörter haben gar keinen Qualifikator, meistens nur die Bezeichnung des Autors, der dieses Wort benutze (z.B. *ceketáti*). Sehr oft findet man Stichwörter mit der Bezeichnung *kajk.* ‚kajkavsko‘ (‚kajkavisch‘) (z.B. *fáčuk*), seltener aber Stichwörter mit dem Qualifikator *št.* ‚štajersko‘ (‚Steirisch‘) (*góž*), *SlGor.* ‚slovenskogoriško‘ (*klójci*). Es kommen auch Qualifikatoren anderer Dialektgruppen vor, in einem Beispiel mehrere Bezeichnungen für die Küstenlanddialektgruppe und für die Dolenjska-Dialektgruppe: *Goriš.* ‚goriško‘, *Lašče, Notr.* ‚notranjsko‘, *Goriška ok.* ‚goriška okolica‘ (z.B. *óplen*).

Im *Wörterbuch der slowenischen Standardsprache* (*Slovar slovenskega knjižnega jezika*) ist der häufigste Qualifikator der analysierten Wörter *nar. vzhodno* ‚narečno vzhodno‘ (‚Dialekt öst.‘) (z.B. *dójva*), es kommen auch Qualifikatoren *nar. narečno* (‚Dialekt‘) (z.B. *blánja*), *nar. štajersko* ‚narečno štajersko‘ (‚Dialekt Steirisch‘) (z.B. *kórantí*), *nar. vzhodnoštajersko* ‚narečno vzhodnoštajersko‘ (‚Dialekt Ost-Steirisch‘) (z.B. *nástel*), *nar. vzhodno* ‚narečno vzhodno‘ (‚Dialekt öst.‘) (z.B. *ópravka*) vor. *Fáčuk* wird neben dem Qualifikator *nar. vzhodno* (‚Dialekt öst.‘) noch mit dem Qualifikator *ekspr.* ‚ekspresivno‘ (expressiv) gekennzeichnet, in dem Stichwort *ljúdski* findet man den Qualifikator *star.* ‚starinsko‘ (‚archaisch‘), einige Stichwörter haben trotz der zweifachen Bedeutung keinen Qualifikator (z.B. *góž*).

Mehr als die Hälfte der analysierten Stichwörter sind in der *Slowenischen Rechtschreibung* (*Slovenski pravopis*) nicht registriert und das wurde wegen der Tatsache, dass die *Slowenische Rechtschreibung* (*Slovenski pravopis*) das aktuellste Normativhandbuch ist, eine Rechtschreibung mit einem Wörterbuchteil, auch zu erwarten. Andere Stichwörter sind mit den Qualifikatoren *pokr.* ‚pokrajinsko pogovorno‘ (‚regional umgangssprachlich‘) (z.B. *doklič*), *pokr. vzh.* ‚pokrajinsko vzhodno‘ (‚regional öst.‘) (z.B. *fáčuk*), *knj. pog.* ‚knjižno pogovorno‘ (‚standard umgangssprachlich‘) (z.B. *bábica*), oder mit anderen Qualifikato-

ren, z.B. *slabš.* ‚slabšalno‘ („pejorativ“) (z.B. *ceketáti*), *nardp.* ‚narodopisje‘ („Ethnologie“) (z.B. *kórantí*), *star.* ‚starinsko‘ („altertümlich“) (z.B. *ksébni*), *kmet.* ‚kmetijstvo‘ („Landwirtschaft“) (z.B. *óplen*), *les.* ‚lesarstvo‘ („Holzwirtschaft“) (z.B. *oblíkovci*) markiert oder sie haben keinen Qualifikator (z.B. *góž*).

Die Filmgeschichte basiert nur auf den Motiven der Buchvorlage, sogar die Hauptfigur, Južek Hedl, im Roman ein Einheimischer, ist im Film ein ehemaliger Partisan und nach dem Krieg ein junger Aktivist, der in ein ablegendes steirisches Dorf kommt, um die Bauern dazu zu überreden, einer Genossenschaft beizutreten. So betonte der Regisseur neben dem erotischen Aspekt noch die kritische Bewertung der Agrarreform. In welcher Weise das literarische Werk in die Filmsprache übertragen wird, ist dem Regisseur überlassen, denn die Buchvorlage ist nur ein Rahmen, der nicht verpflichtet.

Die Sprache der Filmcharaktere ist vor allem bei dem Betonungszeichen und dem Wortschatz eine Abweichung von der Standardvariante, sie ist jedoch bei jedem Filmcharakter unterschiedlich. So wird die Sprache des Hauptprotagonisten Južek Hedl durch die mundartliche phonetische Merkmale hervorgehoben, z.B. mit der Aussprache des Vokals (*dóbro je*), der Verschiebung des Akzents auf die Silbe links (*zápri usta, ni slábo*), mit dem Wortschatz (*deklina, ne zevaj*), wo aber manchmal auch kroatische Aussprache zu hören ist (Silbenbildende *r*, *štajerc sam*). Der junge Aktivist ist im Film nämlich in Razkrižje zu Hause; sein Vater ist ein Steirer und seine Mutter stammt aus Zagorje. In einem der emotionalsten und elementaren Szenen, im Streit zwischen Zefa und Južek, ist auch die kroatische Sprache als die Muttersprache des Protagonisten zu hören.

Auch andere Hauptcharaktere im Film, Zefa, Töchter Hana und Tunika, erweisen die mundartlichen Merkmale vor allem auf der phonetischen Ebene (*óča, bóži vólek, do kónca, snópek*), der Verschiebung des Akzents auf die Silbe links (*priséliti, meni ni láhko, si príšel, sósedi, ako vas ne bi bílo*), der Reduktion des Halbvokals und des Übergangs *-m > -n* (*sn*). Die Merkmale zeigen sich auch im benutzten Wortschatz (*čula sn*), teilweise auch in der Wortstellung (*pa te ja ni mama do kónca scerala*), obwohl teilweise die Standardsprache bei allen drei Toplek Frauen sehr präsent ist, vor allem in Tunikas Sprache. Davon warnt auch Zorman (2009: 175), wenn er schreibt, dass die Filmkritiker „die unnatürliche Mischung von Mundart und Standardsprache störte, wobei ihre Schwäche bei der letzten liegt – bei einer fast Theatersprache, die die Tradition der schönen und klaren Standardsprache, zu erhalten versucht, was aber in einer bäuerlichen Umgebung gekünstelt und unnatürlich wirkt.“ („zmotila nenaravna mešanica dialekta in knjižnega oziroma zbornega govora, pri čemer je šibkost utemeljena v slednjem – tako rekoč gledališkem govoru, ki ohranja tradicijo lepe in čiste knjižne besede, kar pa v kmečkem okolju deluje izumetničeno in nenaravno.“)

Die anderen Nebenrollen sprechen mehr oder weniger die Standardsprache, auch die Bauer und nicht wie erwartet nur die kommunistischen Aktivisten. Nur einige Charaktere, die auf jeden Fall im Dialekt sprechen (beim Zähneputzen, beim Zählen (*petdeset ósem, trideset štiri*)), treten hervor. Im Gefängnis spricht am Ende des Films jemand als Abweichung von der Standardsprache sogar im Gorenjska-Dialekt.